

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

ПЕНИТЕНЦИЈАРНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ
(Мастер рад)

Ментор:

Проф. др Дарко Димовски

Кандидат:

Никола Манојловић

Број индекса: М008/24-О

У Нишу, 2026. године

САДРЖАЈ

I УВОД	3
II ПОЈАМ КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ	5
III ОБЛИЦИ КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ	7
IV ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ	10
4.1. Античко доба.....	10
4.2. Средњи век: Казнена пракса и друштвено уређење.....	11
4.3. Рани модерни период и просветитељство	11
4.4. Утемељење модерне казне лишења слободе.....	12
4.5. 20. век: Стандардизација и хуманизација.....	12
4.6. Савремени приступи и реформе	13
V САВРЕМЕНА СХВАТАЊА КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ	14
5.1. Сврха казне лишења слободе у савременом кривичном праву	15
5.2. Хуманизација казне и заштита људских права осуђених лица	15
5.3. Индивидуализација казне и третман осуђених лица	16
5.4. Режим затворских установа у Републици Србији	17
5.5. Критика казне лишења слободе у савременом кривичном праву	17
5.6. Казна лишења слободе као <i>ultima ratio</i> и однос према алтернативним санкцијама	18
VI ПЕНИТЕНЦИЈАРНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ	18
VII ПРАВНИ ОКВИР И МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ	22
VIII ПЕНИТЕНЦИЈАРНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ У ДРЖАВАМА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	26
8.1. Република Хрватска	26
8.2. Република Словенија.....	28
8.3. Република Црна Гора	30
8.4. Република Босна и Херцеговина	32
8.5. Република Северна Македонија	34
IX ПЕНИТЕНЦИЈАРНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ У ПОЈЕДИНИМ ЕВРОПСКИМ ДРЖАВАМА И САД	36
9.1. Пенитенцијарне установе за жене у скандинавским државама	36
9.2. Пенитенцијарне установе за жене у западноевропским државама	38

9.3. Пенитенцијарне установе за жене у Сједињеним Америчким Државама	40
9.4. Заједничке карактеристике и савремени трендови у третману жена лишених слободе	42
X ПЕНИТЕНЦИЈАРНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	43
XI КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ПЕНИТЕНЦИЈАРНИХ УСТАНОВА ЗА ЖЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ДРУГИМ ДРЖАВАМА.....	47
XII СПЕЦИФИЧНИ ПРОБЛЕМИ ЖЕНА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ.....	51
XIII КАЗНЕНО – ПОПРАВНИ ЗАВОД ЗА ЖЕНЕ У ПОЖАРЕВЦУ	56
XIV РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И РЕЦИДИВИЗАМ	60
XV ЗАКЉУЧАК	64
CONCLUSION.....	71
САЖЕТАК – Пенитенцијарне установе за жене	78
SUMMARY - Penitentiary institutions for women	80
ЛИТЕРАТУРА	82
БИОГРАФИЈА.....	86

I УВОД

Казна лишења слободe представља једну од најзначајнијих и најраспрострањенијих кривичних санкција савременог кривичног права. Она се састоји у лишењу или ограничавању слободe кретања осуђеног лица за време које је одређено судском одлуком, или за време које ће накнадно одредити орган пенитенцијарне установе с обзиром на остварене учинке казне лишења слободe, а током којег времена се осуђеник подвргава одговарајућем третману¹. За разлику од ранијих епоха, у којима су доминирале телесне, смртне и срамотне казне, савремени кривичноправни системи у највећој мери ослањају се управо на казну лишења слободe као основно средство реаговања државе на криминалитет.

Развој казне лишења слободe нераскидиво је повезан са развојем државе, права и друштвених односа у целини. У том смислу, она не представља само правни институт, већ и друштвену појаву, чије се разумевање не може свести искључиво на нормативни оквир. Напротив, казна лишења слободe одражава доминантне вредности одређеног друштва, његов однос према појединцу, криминалитету, одговорности и сврси кажњавања. Управо због тога, њено проучавање захтева интердисциплинарни приступ, који укључује елементе кривичног права, пенологије, криминологије и социологије.

Историјски посматрано, лишење слободe није одувек имало карактер самосталне казне. У старијим правним системима затварање је углавном служило као привремена мера, најчешће у циљу обезбеђења присуства учиниоца кривичног дела у поступку или извршењу неке друге казне. Тек са развојем модерне државе и јачањем идеја хуманизма долази до постепеног формирања затвора као посебне институције и лишења слободe као доминантне кривичне санкције. Држава путем лишења слободe испољава моћ да кажњава оне који су извршењем кривичног дела повредили утврђена правила понашања, опште и појединачне интересе².

Посебну улогу у процесу формирања казне лишења слободe имале су идеје просветитељства, које су довеле у питање суровост дотадашњих казни и инсистирале на њиховој хуманизацији и рационализацији. Аутори попут Чезареа Бекарије указивали су на

¹ Е. Ђоровић, *Систем кривичних санкција Републике Србије*, Нови Пазар, 2015, стр. 79.

² С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Ниш, 2011, стр. 64.

потребу законитости, сразмерности и сврховитости казне, наглашавајући да кажњавање мора бити усмерено ка спречавању будућих кривичних дела, а не ка освети. Ова схватања поставила су темеље савременог поимања казне лишења слободе, чија је сврха пре свега преваспитање осуђеног лица, а не одмазда према њему.

Даљи развој казне лишења слободе пратио је развој различитих затворских система и модела извршења казне. Од строго изолационих система, преко система заједничког издржавања казне, па све до савремених концепата који наглашавају ресоцијализацију осуђених лица, затворски системи су се мењали у складу са променама друштвених и правних схватања³. Ове промене указују на динамичну природу казне лишења слободе и њену сталну прилагодљивост друштвеним околностима.

У савременом кривичном праву казна лишења слободе сматра се једном од најтежих казни, имајући у виду њен интензиван утицај на основна права и слободе осуђеног лица. Због тога се у теорији све чешће поставља питање њене оправданости, ефикасности и граница примене⁴. Посебно се указује на негативне последице дуготрајног затварања, попут стигматизације и отежане реинтеграције у друштво.

Упркос наведеним критикама, казна лишења слободе и даље заузима централно место у систему кривичних санкција већине савремених држава. Разлог за то налази се у њеној способности да изрази друштвену осуду кривичних дела, али и у могућности индивидуализације казне у зависности од околности конкретног случаја. Истовремено, савремени кривичноправни системи теже ограничавању примене ове казне и развоју алтернативних санкција.

Предмет овог рада јесте појам и развој казне лишења слободе, са циљем да се прикажу њени историјски корени, теоријска схватања и савремено значење. Рад се заснива на анализи релевантне домаће и стране литературе из области кривичног права и пенологије, уз примену историјско-правног и нормативног метода.

³ В. Ђурђић, *Пенологија*, Ниш, 2012, стр. 63-70.

⁴ З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2020, стр. 310.

II ПОЈАМ КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ

Казна представља једну од основних кривичних санкција којом држава, путем суда, реагује на учињено кривично дело. У теорији кривичног права, казна се најчешће одређује као принудна мера предвиђена у закону коју изирче суд учиниоцу скривљеног кривичног дела с циљем заштите човека и других основних друштвених вредности, а која се састоји у одузимању или ограничавању његових слобода и права⁵. Овакво схватање казне указује на њену двоструку природу: с једне стране, она представља израз друштвене осуде кривичног дела, док, с друге стране, има за циљ остваривање превентивних и васпитних ефеката.

Казна се разликује од других кривичних санкција, пре свега мера безбедности и васпитних мера, по томе што се заснива на кривици учиниоца и подразумева одређени степен репресије. За разлику од мера безбедности, које су усмерене на отклањање опасности коју учинилац представља за друштво, казна је непосредно повезана са учињеним кривичним делом и његовом тежином⁶.

У савременом кривичном праву казна не представља пуко средство одмазде, већ сложен правни инструмент чија је примена ограничена начелима законитости, сразмерности и индивидуализације. Ова начела имају посебан значај код казне лишења слободе, имајући у виду њен интензиван утицај на основна људска права.

Казна лишења слободе састоји се у одузимању слободе кретања учиниоцу кривичног дела за у судској пресуди одређено време⁷. Суштина ове казне огледа се управо у физичком одвајању осуђеног лица од друштвене средине и његовом подвргавању посебном режиму живота који је уређен законом и подзаконским актима.

Основно обележје казне лишења слободе јесте њен висок степен интензитета, будући да она директно задире у једно од фундаменталних људских права – право на слободу. За разлику од новчане казне или рада у јавном интересу, лишење слободе погађа

⁵ Д. Јовашевић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2018, стр. 213.

⁶ Д. Јовашевић, *Ibid*, стр. 214-216.

⁷ Д. Јовашевић, *Ibid*, стр. 223.

целокупну личност осуђеног, утичући не само на његово правно, већ и на социјално, психолошко и породично окружење.

Поред тога, казну лишења слободе карактерише и њена временска одређеност, а трајање казне један од кључних елемената индивидуализације. Управо кроз одмеравање дужине трајања казне суд настоји да постигне равнотежу између тежине кривичног дела, степена кривице учиниоца и сврхе кажњавања, притом поштујући прописани законски оквир.

У систему кривичних санкција савремених држава казна лишења слободе заузима централно место. Она се сматра основном и најтежом казном, изузев смртне казне тамо где она још увек постоји, односно доживотног затвора као њене савремене замене и последње измене Кривичног законика у Републици Србији 2019. године. Разлог оваквог положаја лежи у њеној способности да истовремено оствари више функција: да изрази друштвену осуду, заштити друштво од опасног учиниоца и утиче на његово будуће понашање, односно његово преваспитање и ресоцијализацију кроз индивидуализовани и групни програм поступања у пенитенцијарној установи у коју је осуђени смештен.

У односу на друге казне, казна лишења слободе има шири домет примене и најчешће се изриче за тежа кривична дела. Ипак, савремена кривичноправна теорија све више указује на потребу рестриктивне примене ове казне, нарочито када је реч о краћим затворским казнама, које често не постижу жељене превентивне ефекте, а истовремено производе бројне негативне последице⁸. Из наведених разлога све шира је примена института опортунитета кривичног гоњења⁹.

С тим у вези, казна лишења слободе данас се посматра као *ultima ratio* кривичног права, односно као средство које треба применити тек онда када друге, блаже санкције нису довољне за остваривање сврхе кажњавања. Овакво схватање одражава савремене тенденције хуманизације кривичног права и усклађивања казнене политике са стандардима заштите људских права.

⁸ Д. Јовашевић, *Казнена политика*, Ниш, 2015, стр. 133-135.

⁹ С. Кнежевић, *Кривично процесно право, Општи део*, Ниш, 2023, стр. 72-73.

III ОБЛИЦИ КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ

Казна лишења слободе, као једна од основних кривичних санкција савременог кривичног права, не представља јединствену и недељиву категорију. Напротив, она се у правним системима појављује у више облика, који се међусобно разликују према трајању, правној природи, начину извршења и степену ограничења слободе осуђеног лица. Разликовање ових облика има велики теоријски и практични значај, јер омогућава прецизнију индивидуализацију казне и њено прилагођавање конкретним околностима учињеног кривичног дела и личности учиниоца.

Посматрано историјски, посебно након Француске револуције, долази до значајне трансформације система кривичних санкција, у којем казна лишења слободе постепено потискује телесне и смртне казне и преузима централно место у кривичноправном систему. У том периоду развија се више различитих облика казне лишења слободе, који су били условљени како врстом кривичног дела (злочини, преступи и иступи), тако и друштвеним и економским околностима.

У складу са том поделом, у законодавствима XIX века јављају се различите врсте казни лишења слободе, као што су: робија, заточење, депортација, релегација, строги затвор, обичан затвор, полицијски затвор и принудни рад¹⁰. Тако су, на пример, француски кривични законици Code Penal из 1791. и Code Napoleon из 1810. године предвиђали робију, заточење, депортацију, релегацију, принудни рад и различите облике затвора, док су и друга европска законодавства прихватала слична решења.

Робија је представљала најтежи облик казне лишења слободе који је први пут прописан у француском Code Napoleon из 1810. године, често повезан са доживотним трајањем и обавезом принудног рада. Ова казна је подразумевала и бројне споредне последице, као што су губитак грађанских и политичких права, као и излагање осуђеника строгим режимима извршења. Заточење је, са друге стране, представљало блажи облик временске казне лишења слободе, без обавезе принудног рада и без тежих правних

¹⁰ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2006, стр.129.

последица, док су депортација и релегација подразумевале удаљавање осуђеног лица из одређене средине или државе.

Казна затвора се постепено издваја као посебан и доминантан облик казне лишења слободе, при чему се јавља у више варијанти, као што су строги затвор, обичан затвор и кућни затвор. У оквиру ових облика разликовали су се и режими извршења, од строжих, који су подразумевали изолацију и тежак режим, до блажих, који су омогућавали већи степен контакта са друштвом.

У периоду између два светска рата уочава се плурализам облика казне лишења слободе, те се у различитим законодавствима истовремено прописују робија, заточење, строги затвор и затвор као главне казне. Међутим, ова разноврсност је временом била предмет критике, јер је отежавала индивидуализацију казне и њену доследну примену. Због тога у савременом кривичном праву долази до тенденције поједностављивања и унификације облика казне лишења слободе, при чему затвор постаје основни и доминантни облик ове санкције¹¹.

Полазећи од савремених кривичноправних решења, основна подела казне лишења слободе заснива се на критеријуму трајања, те се у том смислу разликују временска казна лишења слободе и казна доживотног затвора¹². Ова подела има посебан значај, будући да одражава тежину кривичног дела, степен друштвене опасности учиниоца и сврху кажњавања.

Временска казна лишења слободе представља најчешћи облик ове кривичне санкције. Она се састоји у лишењу слободе осуђеног лица за унапред одређени временски период, који суд утврђује у складу са законским оквирима и околностима конкретног случаја. У кривичном праву Републике Србије, временска казна лишења слободе прописана је у одређеном распону, при чему закон предвиђа минимално и максимално трајање казне за поједина кривична дела.

¹¹ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *оп. cit.*, стр. 130.

¹² Е. Ђоровић, *Систем кривичних санкција Републике Србије*, Нови Пазар, 2015. стр. 88.

Посебан значај временске казне лишења слободе огледа се у могућности њене индивидуализације. Суд има овлашћење да, у оквиру законом прописаног распона, одмери казну тако да она буде сразмерна конкретном делу и учиниоцу, чиме се обезбеђује правичност кажњавања и остварује принцип сразмерности. Поред тога, временска казна омогућава примену института као што су условни отпуст, ублажавање казне и замена казне.

У оквиру временске казне лишења слободе, у теорији се често прави разлика између краткотрајних и дуготрајних казни. Краткотрајне казне, иако често примењиване, изложене су критикама због ограниченог превентивног ефекта и негативних социјалних последица, док дуготрајне казне имају израженију заштитну функцију, али носе ризик од институционализације осуђеног лица.

Други основни облик казне лишења слободе јесте казна доживотног затвора, која представља најтежу кривичну санкцију у савременом праву. У правном систему Републике Србије уведена је изменама Кривичног законика из 2019. године и изриче се за најтежа кривична дела. За разлику од временске казне, њено трајање није унапред одређено, већ траје до краја живота осуђеног лица, уз могућност условног отпуста под законом прописаним условима.

Поред поделе према трајању, облици казне лишења слободе могу се разликовати и према начину њеног извршења. У том смислу, значајну улогу имају различити режими издржавања казне, који зависе од врсте казнено-поправне установе и степена обезбеђења. У Републици Србији разликују се заводи отвореног, полуотвореног, затвореног и строго затвореног типа¹³.

Ова подела има за циљ да обезбеди адекватан третман осуђених лица и да омогући постепену ресоцијализацију, што представља један од основних циљева савременог кривичног права. Извршење казне лишења слободе на тај начин постаје динамичан процес који се прилагођава понашању и напредовању осуђеног лица.

¹³ Д. Димовски, И.Д. Милић, *Приватни затвори и пенитенцијарни систем Србије, Зборник радова – Нови Сад, Правни факултет, 2015, ИССН 0550-2179 еИССН 2406-1255, стр. 750.*

Имајући у виду све наведено, може се закључити да облици казне лишења слободе обухватају како историјски развијене, тако и савремене форме ове санкције. Њихова еволуција одражава општи развој кривичног права – од репресивних ка хуманизованим и ресоцијализационим моделима кажњавања, при чему савремени систем тежи јединственој, али флексибилној примени казне лишења слободе.

IV ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ

У најранијим правним културама, казне за кривична дела биле су првенствено оријентисане на одмазду и крвну освету. У старим цивилизацијама попут Месопотамије, Египта и Кине, правне норме су пружале оквир за кажњавање починилаца, али се лишавање слободе као формална казна ретко среће. Казне су претежно биле смртне, телесне (батинање, мучење), економске (новчане казне, надокнаде) или обликоване кроз принципе реципроцитета (нпр. „око за око“).

Казна лишења слободе тек од краја 19. века постаје феномен који се испољавао као потпуно уништење злочинца, али и као упозорење и искупљење, у односу на већину почињених злочина. Оправдање за овакво кажњавање злочинаца „крије се“ иза клишеа модерне пенологије, по коме је разлог притварања злочинца било његово кажњавање, застрашивање и поправљање. У новом веку се одузимање слободе злочинцу вршило уз наметање болних услова, из разлога што се сматрало да злочинац за недопуштено понашање мора да пати¹⁴.

4.1. Античко доба

У античкој Грчкој присутни су први облици затварања и принудног рада као казне, али не у модерном смислу која укључује рехабилитацију и дуготрајно одвајање од друштва. Грчки градови-државе, попут Атине, користили су остракизам, облик друштвене искључености која је могла довести до привременог протеривања грађана без формалног затвора¹⁵.

¹⁴ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011, стр. 125.

¹⁵ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Ibid*, стр. 126-127.

У Риму се развила пенална пракса затварања у тамницама, али оне су првенствено биле места за држање пре суђења или извршења других казни (нпр. смртне казне). Лишење слободе као казнена мера у трајању по изреченој пресуди било је ретко све до касне римске периодизације. Римљани су такође употребљавали робију и принудни рад у рудницима као најтежи облик казне, што представља једну од првих форми функционалног затвора – спрега изолације и рада.

4.2. Средњи век: Казнена пракса и друштвено уређење

Средњи век карактерише фрагментација државних структура и доминантна улога феудалних односа, што је довело до разноврсних казних пракси. У многим деловима Европе правда је била приватна или локална, а казне су укључивале смрт, ампутације, протеривање, новчане казне и феудалне обавезе. Формални затворски системи били су слабо развијени – тамнице су и даље служиле као места привременог задржавања пре суђења или извршења казне.

У 12. и 13. веку, уз раст централизованих краљевских и државних институција, појављују се језгра правилника и судске праксе које почињу да разликују изрицање казни затвора од других казни. Међутим, затвори нису имали данас познату *пеналну* функцију – они су били претежно средстава принудног задржавања и извлачења признања¹⁶.

4.3. Рани модерни период и просветитељство

Значајну прекретницу у развоју казне лишавања слободе представља период просветитељства. Под утицајем нових филозофских идеја долази до критике сурових и нељудских казни, као и до захтева за њиховом хуманизацијом. Посебан значај има дело Чезара Бекарије *О делима и казнама*, у коме се истиче да казна мора бити законита, сразмерна и корисна за друштво¹⁷.

Бекарија је снажно утицао на реформу казних система, залажући се за напуштање телесних и смртних казни и увођење лишавања слободе као рационалније и правичније санкције. Ове идеје постепено су прихватане у европским државама, што је довело до шире примене затворских казни.

¹⁶ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Ibid*, стр. 128-132.

¹⁷ С. Beccaria, *О злочинима и казнама*, 1984, стр. 37.

4.4. Утемељење модерне казне лишења слободе

Деветнаести век сматра се периодом коначног уобличавања казне лишавања слободе као доминантне кривичне санкције. У овом периоду долази до изградње савремених затвора и развоја пенологије као научне дисциплине⁹. Затворска казна више није имала искључиво репресивни карактер, већ је добила и функцију преваспитања и ресоцијализације осуђених лица¹⁸. Под утицајем освета и филозофије утилитаризма, многе државе почињу да формирају централизоване затворске системе и професионализују ту институцију. Карактеристичне реформе обухватају:

- Развој судског система и кривичних закона који експлицитно предвиђају дуготрајне затворске казне за поједина дела.
- Изградња првих модерних затвора, организованих по правилима дисциплинског режима и подели затвореника по степену опасности.
- Појава идеја пенологије као научне дисциплине која проучава сврхе, методе и ефикасност казни.

У овом периоду јавља се и контроверзна пракса транспортације и рада у колонијама (нпр. Британски Империјални систем у Аустралији), што је комбиновало лишење слободе, принудни рад и изолацију од матичног друштва. То је био посебан модел казног система који је имао и демографске и политичке импликације.

Истовремено, развијају се различити затворски системи, попут пенсилванијског и обурнског система или система ћутања, који је осуђеним лицима дозвољавао да се окупљају, али не и да говоре.

4.5. 20. век: Стандардизација и хуманизација

Током 20. Века, казна затвора представљала је најмасовније примењену кривичну санкцију, која је доминирала овим периодом¹⁹. Разлог за овакву примену казне лишења слободе огледа се у томе да је пружала велике могућности за ресоцијализацију извршилаца кривичних дела, што се током 20. века искристалисало као главни циљ кажњавања²⁰.

¹⁸ Љ. Курјаковић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2009, стр. 425

¹⁹ С. Константиновић Вилић, Миомира Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011, стр. 147-149.

²⁰ С. Константиновић Вилић, Миомира Костић, *Ibid*, стр. 151-154.

Такође, многе вредносне и правне норме у европским државама еволуирале су тако да затворске казне добијају свеобухватнији правни оквир. Након Другог светског рата, успостављени су међународни стандарди о људским правима у затворском систему, уз уважавање достојанства осуђених лица. Неки од кључних трендова обухватају:

- Институционализација пенологије, стручне теорије и праксе затворског третмана осуђеника.
- Нагласак на ресоцијализацији и реинтеграцији осуђеника у друштво.
- Развој правних механизма за надгледање услова у затворима и заштиту основних права.

Посебно је значајно да се у другој половини 20. века отвара дискусија о алтернативама казни лишења слободе (попут условних осуда, радних санкција и електронског надзора), као и о смањењу преоптерећености затвора кроз реформе кривичних политика и постепено увођење приватних затвора²¹.

4.6. Савремени приступи и реформе

У 21. веку казна лишења слободе остаје темељна санкција у кривичним законодавствима, али се све више наглашава баланс између сигурности друштва и права осуђених лица. Затворски системи настоје да обезбеде:

- програмске интервенције усмерене ка едукацији, радној рехабилитацији и психосоцијалној подршци;
- примену индивидуализованих казних мера уз процену ризика и потреба осуђеника;
- поштовање међународних стандарда о хуманом третману (нпр. савети и конвенције УН).

Ове тенденције указују на савремено правно разумевање казне лишења слободе не само као средства присиле, већ и као инструмента друштвене заштите и реинтеграције.

²¹ Д. Димовски, И. Д. Милић, *op. cit.*, стр. 749.

Такође, проблем који је актуелан у новом времену јесте и превелики број осуђених лица у пенитенцијарним установама. Из тог разлога, све је чешћа тежња ка примени начела опортунитета, које даје могућност јавном тужиоцу да одложи кривично гоњење према осумњиченима за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до пет године, а све под условом да осумњичени прихвати да испуни једну или више законом предвиђених обавеза²².

Дакле, историјски развој казне лишења слободе показује трансформацију од мера физичке репресије и друштвене ексклузије ка модерним концептима који комбинују правну, друштвену и моралну димензију кажњавања. Овај развој осликава промене у схватању људских права, улоге државе и циљева кривичноправног санкционисања, чинећи казну лишења слободе централном компонентом савременог кривичног права.

V САВРЕМЕНА СХВАТАЊА КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ

Савремена схватања казне лишења слободе развијала су се као резултат дуготрајног историјског процеса, али и као одговор на бројне практичне и теоријске проблеме који прате примену ове казне. Иако је казна лишења слободе и даље централна кривична санкција у већини правних система, њена улога и значај данас се посматрају знатно комплексније него у ранијим периодима. Савремено кривично право настоји да пронађе равнотежу између потребе за заштитом друштва од криминалитета и обавезе поштовања основних права и достојанства осуђених лица.

За разлику од класичних концепција које су казну лишења слободе третирали превасходно као средство одмазде и физичке изолације учиниоца, модерна кривичноправна теорија полази од мешовитих теорија казне. Према овим схватањима, казна лишења слободе има више сврха које се међусобно преплићу: изражавање друштвене осуде кривичног дела, превенцију будућих кривичних дела, заштиту друштва, као и ресоцијализацију осуђеног лица.

²² Д. Димовски, М. Костић, *Пенолошки приступ превеликом броју осуђених лица у пенитенцијарном систему Републике Србије*, НБП: Журнал за криминалистику и право, Београд, Криминалистичко-полицијска академија, 2015, ИССН 0354-8872, стр. 169-171.

5.1.Сврха казне лишења слободе у савременом кривичном праву

У савременом кривичном праву прихваћен је став да казна лишења слободе не може имати једну искључиву сврху. Пре свега, треба истаћи генералну и специјалну превенцију од даљег извршења кривичних дела. Генерална превенција огледа се у утицају казне на потенцијалне учиниоце кривичних дела, којима се шаље порука о недопустивости одређеног понашања и неизбежности санкције, док је специјална превенција усмерена је на самог осуђеног, са циљем спречавања његовог поновног криминалног понашања.

Поред превентивних функција, казна лишења слободе има и заштитну улогу, будући да се учинилац привремено изољује из друштва, чиме се смањује ризик од угрожавања правних добара других лица. Међутим, савремена теорија све више истиче да изолација не сме бити схваћена као трајно или искључиво решење, већ као привремена мера која треба да буде праћена активним утицајем на личност осуђеног лица.

У том контексту, ресоцијализација се издваја као једна од кључних сврха казне лишења слободе. Под ресоцијализацијом се подразумева процес којим се осуђено лице припрема за живот на слободи, кроз развијање осећаја одговорности, усвајање друштвено прихватљивих вредности и стицање радних и социјалних вештина. Савремена схватања полазе од става да казна која не доприноси смањењу рецидивизма и успешном повратку осуђеног у друштво не остварује у потпуности своју сврху. Такође, важно је напоменути да је казна лишења слободе погодна за стварање навике за рад и стицање потребних стручних знања и вештина за обављање одређеног друштвено корисног рада, а значајна је и чињеница да се у заводским установама организује и процес основног и средњошколског образовања за осуђенике²³.

5.2.Хуманизација казне и заштита људских права осуђених лица

Једна од најзначајнијих одлика савремених схватања казне лишења слободе јесте њена хуманизација. Под утицајем развоја међународног права људских права и јачања правних механизма за њихову заштиту, савремени кривичноправни системи полазе од става да осуђено лице, иако лишено слободе, не престаје да буде носилац основних људских права.

²³ Д. Јовашевић, *оп. cit*, стр. 223-224.

Савремени стандарди захтевају да се казна лишења слободе извршава на начин који поштује достојанство личности, уз забрану мучења, нечовечног и понижавајућег поступања, а што је, између осталог, предвиђено Европском конвенцијом о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака. Хуманизација казне подразумева и обезбеђивање адекватних услова смештаја, здравствене заштите, права на рад, образовање и контакт са спољним светом, у складу са законским ограничењима.

Посебан значај у овом контексту има став да се ограничења права осуђених лица морају свести на она која су нужно повезана са самом чињеницом лишења слободе, а којима се постиже сврха кажњавања која се пре свега тиче ресоцијализације осуђеног лица. Свако додатно ограничење мора бити законски засновано, оправдано легитимним циљем и сразмерно. На тај начин, казна лишења слободе престаје да буде средство голе репресије и постаје правно контролисан инструмент кривичне политике.

5.3. Индивидуализација казне и третман осуђених лица

Савремена схватања казне лишења слободе посебно наглашавају принцип индивидуализације, како у фази изрицања, тако и у фази извршења казне. Индивидуализација у фази изрицања подразумева да суд приликом одмеравања казне узима у обзир све релевантне околности конкретног случаја, укључујући тежину кривичног дела, степен кривице, личност учиниоца и његове животне прилике.

У фази извршења казне, индивидуализација се остварује кроз систем третмана осуђених лица. Савремени пенитенцијарни системи настоје да примене различите облике поступања у зависности од процене ризика, потреба и могућности осуђеника. Ти облици обухватају радно ангажовање, образовне и стручне програме, психолошку и социјалну подршку, као и програме за контролу агресивног или зависничког понашања²⁴.

Циљ индивидуализованог третмана јесте смањење негативних ефеката институционализације и повећање вероватноће да ће осуђено лице након издржавања казне водити законит живот. У том смислу, савремена схватања казне лишења слободе наглашавају потребу активне улоге државе у процесу извршења казне, а не њено свођење на пуко чување осуђених лица.

²⁴ С. Соколовић, *Извршење кривичних санкција*, Београд, Крагујевац, 2008, стр. 47-52.

5.4.Режим затворских установа у Републици Србији

Законом о извршењу кривичних санкција Републике Србије предвиђени су типови заводских установа, при чему степен обезбеђења од бекства и начин поступања са осуђеницима представљају главне критеријуме за категоризацију завода. На основу тога, разликујемо заводе отвореног, полуотвореног, затвореног и строго затвореног типа.

У казнено-поправне заводе затвореног типа и казнено-поправне заводе строго затвореног типа упућују се мушкарци који су осуђени на казну затвора чије трајање износи више од једне године, као и мушкарци који су осуђени на казну затвора чије трајање износи више од три месеца, а који су раније осуђивани на безусловну казну затвора²⁵. Особе женског пола упућују се на издржавање казне затвора у Казнено – поправни завод за жене у Пожаревцу, без обзира на дужину казне затвора. Важно је напоменути да је казнено – поправни завод за жене установа полуотвореног типа.

5.5.Критика казне лишења слободе у савременом кривичном праву

Упркос централном месту које заузима у систему кривичних санкција, казна лишења слободе предмет је бројних критика у савременој кривичноправној теорији. Један од најчешће истицаних проблема јесте пренатрпаност казнено-поправних установа, која негативно утиче како на услове извршења казне, тако и на могућност остваривања ресоцијализационих циљева. У Републици Србији има места за 4.500 затвореника, а у пенитенцијарним установама казну затвора издржава 10.000 затвореника, што у многоне отежава постизање сврхе кажњавања²⁶.

Поред тога, бројна истраживања указују на ограничену ефикасност краткотрајних затворских казни, које често не доприносе смањењу рецидивизма, а истовремено производе значајне негативне последице по осуђено лице. Губитак радног места, нарушавање породичних односа и стигматизација након изласка на слободу представљају факторе који могу додатно подстаћи криминално понашање.

Критике се односе и на феномен институционализације, односно прилагођавања осуђеног лица затворским условима на начин који отежава његову каснију реинтеграцију у

²⁵ М. Костић, *Уређење затворских установа у Европи и код нас (стање и перспективе)*, Зборник радова – Ниш, Правни факултет, 2005, стр. 447-449.

²⁶ Д. Димовски, И. Д. Милић, *op. cit*, стр. 750.

друштво. У том смислу, савремена кривичноправна теорија указује на потребу преиспитивања обима и начина примене казне лишења слободе, посебно када је реч о делима мање друштвене опасности.

5.6. Казна лишења слободе као *ultima ratio* и однос према алтернативним санкцијама

Савремена кривична политика све више прихвата схватање да казна лишења слободе треба да представља *ultima ratio* кривичног права, односно средство које се примењује тек када друге, блаже санкције нису довољне за остваривање сврхе кажњавања. Овај приступ не доводи у питање постојање и значај казне затвора, већ настоји да ограничи њену прекомерну и нерационалну примену²⁷.

У том контексту, све већу улогу добијају алтернативне кривичне санкције, као што су условна осуда, рад у јавном интересу, новчана казна, одузимање возачке дозволе и кућни затвор²⁸. Ове санкције омогућавају остваривање превентивних и васпитних циљева уз знатно мање негативних последица по учиниоца и друштво у целини.

Ипак, савремена схватања не полазе од идеје укидања казне лишења слободе. Напротив, она се и даље сматра неопходном реакцијом на тешка кривична дела и опасне учиниоце. Основна тежња савременог кривичног права јесте да се ова казна примењује селективно, сразмерно и у складу са принципима хуманости и поштовања људских права.

VI ПЕНИТЕНЦИЈАРНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ

Пенитенцијарне установе за жене представљају посебан сегмент система извршења кривичних санкција, који се развијао упоредо са еволуцијом савремене казне лишења слободе и променама у схватању положаја жена у друштву. Потребна за оснивањем затвора за жене постојала је много времена пре него што се свест о томе развила на светском нивоу. Тек ће крајем 19. века теоретичари почети да увиђају и скрећу пажњу на проблем да се у затворима демонстрира моћ и манипулација над затвореницима, што ће касније довести и

²⁷ С. Кнежевић, *оп. cit*, *стр.* 71.

²⁸ Д. Димовски, М. Костић, *оп. cit*, *стр.* 171-174.

до појачаног ангажовања присталица феминизма на побољшању услова у затворима, пре свега за женску популацију²⁹.

Иако жене чине знатно мањи проценат укупне затворске популације у односу на мушкарце, њихов положај у систему извршења казни има посебан значај, будући да су потребе, друштвена улога и психосоцијалне околности жена лишених слободе у многим аспектима специфичне. Управо због тога савремена пенологија указује на потребу постојања посебно организованих пенитенцијарних установа за жене, као и примене индивидуализованог третмана који је прилагођен њиховим потребама.

Историјски посматрано, жене лишене слободе дуго нису имале посебан третман у оквиру затворског система. У ранијим периодима оне су најчешће биле смештане у посебне просторије у оквиру мушких затвора, без јасног раздвајања и без адекватних услова за живот. У таквим условима жене су често биле изложене различитим облицима дискриминације, занемаривања и насиља. Тек током XIX века, под утицајем идеја хуманизма и развоја модерне пенологије, долази до формирања посебних установа намењених искључиво женама. Основни разлог за оснивање ових установа био је став да жене лишене слободе захтевају другачији приступ у погледу третмана, здравствене заштите и ресоцијализације.

Позитиван пример представљао је први затвор за жене у Амстердаму, који је основан 1645. године. У овом затвору постојала је организација и примењиване методе које би могле послужити као добар пример и данашњим пенитенцијарним установама за жене³⁰. У овој установи су владали уредност и ред, смештане су жене скитнице, пројакиње, као и проститутке (проститутке су биле у посебном одељењу названом „Магдаленина кућа”³¹.

Развој женских пенитенцијарних установа био је условљен и променом друштвеног положаја жена. Савремена кривичноправна теорија полази од чињенице да жене најчешће врше другачија кривична дела у односу на мушкарце, као и да су мотиви и околности

²⁹ М. Foucault, *Discipline and Punish: The British of the prison*, New York 1977.

³⁰ М. Костић, И. Б. Илић, *Жене осуђенице – о криминолошком дискурсу и пенолошком третману*, Ниш, стр. 328.

³¹ *Crime and Punishment in the Middle Ages and Early Modern Age*, Albrecht Classen, Connie Scarborough, str. 459.

извршења кривичних дела често повезани са породичним, економским и социјалним факторима³². Велики број жена лишених слободе потиче из социјално угрожених средина, а значајан проценат њих пре доласка у затвор био је изложен породичном насиљу, сиромаштву, зависности од психоактивних супстанци или различитим облицима злоупотребе. Из наведених разлога, савремени приступ третману жена лишених слободе не може бити заснован искључиво на репресији, већ мора обухватити психолошку, социјалну и здравствену подршку.

Основна сврха пенитенцијарних установа за жене, као и код других казнено-поправних установа, јесте извршење казне лишења слободе и остваривање циљева кажњавања. Међутим, савремена схватања наглашавају да извршење казне не сме бити усмерено искључиво на изолацију осуђеног лица, већ и на његову ресоцијализацију и припрему за живот на слободи³³. У том смислу, пенитенцијарне установе за жене имају задатак да кроз различите програме образовања, рада и психосоцијалне подршке допринесу смањењу рецидивизма и успешнијој реинтеграцији осуђеница у друштво.

Посебност женских пенитенцијарних установа огледа се и у чињеници да значајан број осуђеница има улогу мајке. Одвајање од деце представља једну од најтежих последица издржавања казне лишења слободе за жене, што често доводи до озбиљних психолошких последица, попут депресије, анксиозности и осећаја кривице. Из тог разлога, савремени пенитенцијарни системи настоје да обезбеде очување породичних веза кроз посете, телефонске контакте и друге облике комуникације са члановима породице. У појединим државама постоје и посебни програми који омогућавају боравак малолетне деце са мајком током одређеног периода, нарочито када је реч о новорођеној деци³⁴.

Здравствена заштита жена у пенитенцијарним установама представља један од најзначајнијих аспеката њиховог положаја. Поред опште здравствене заштите, неопходно је обезбедити и посебне облике медицинске неге који су специфични за жене, укључујући гинеколошку заштиту, негу трудница и породиља, као и психијатријску и психолошку

³² В. Николић Ристановић, *Од жртве до затворенице*, Београд, 2000, стр. 128.

³³ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *op. cit.*, стр. 157.

³⁴ С. Константиновић Вилић, Н. Петрушић, *Жене, закони и друштвена стварности*, Ниш, 2010, стр. 417.

помоћ. У савременим пенитенцијарним системима све више се указује на значај заштите менталног здравља осуђеница, будући да су код жена лишених слободе чешће присутни депресија, анксиозност и посттравматски поремећаји. Неадекватна здравствена заштита може негативно утицати како на физичко и психичко стање осуђеница, тако и на процес њихове ресоцијализације.

Организација живота у женским пенитенцијарним установама зависи од степена обезбеђења и режима извршења казне. Као и код мушких установа, разликују се установе отвореног, полуотвореног и затвореног типа, при чему се режим извршења прилагођава личности осуђенице, тежини кривичног дела и процени ризика. Савремена психологија инсистира на индивидуализацији третмана, што подразумева да се свакој осуђеници приступа појединачно, узимајући у обзир њене личне карактеристике, образовање, породичне прилике и могућност успешне ресоцијализације³⁵.

Посебно место у систему извршења казне имају програми образовања и радног ангажовања осуђеница. Образовање има значајну улогу у процесу ресоцијализације, јер омогућава стицање нових знаања и квалификација које могу бити од користи након изласка на слободу. Поред формалног образовања, у многим пенитенцијарним установама организују се курсеви, радионице и програми стручног усавршавања. Радно ангажовање осуђеница доприноси развијању радних навика, осећају одговорности и економској самосталности, што може бити од великог значаја за њихову будућу реинтеграцију у друштво.

Иако су савремени пенитенцијарни системи значајно напредовали у погледу положаја жена лишених слободе, у пракси и даље постоје бројни проблеми. Један од најзначајнијих проблема јесте недовољна прилагођеност затворских услова специфичним потребама жена³⁶. Будући да жене чине мањи проценат затворске популације, у многим државама постоји ограничен број установа за жене, што често доводи до удаљености осуђеница од породице и отежаног одржавања породичних односа, што је случај и у нашој држави имајући у виду да се једина заводска установа за жене налази у Пожаревцу. Поред

³⁵ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *оп. cit*, стр. 42-49

³⁶ В. Николић Ристановић, *оп. cit*, стр. 173-177.

тога, проблем представљају и недовољни капацитети, недостатак стручног особља и ограничена доступност програма подршке.

Посебан проблем представља стигматизација жена након изласка из затвора. Жене које су издржавале казну лишења слободе често се суочавају са осудом околине, тешкоћама приликом запошљавања и нарушеним породичним односима³⁷. Ови фактори могу значајно отежати процес ресоцијализације и повећати ризик од поновног вршења кривичних дела. Због тога савремени приступи све више наглашавају потребу постпеналне помоћи, која подразумева подршку осуђеницама након изласка на слободу, кроз помоћ у запошљавању, смештају и поновном укључивању у друштвени живот.

Савремена пенологија указује да се успешност пенитенцијарних установа за жене не може мерити искључиво степеном безбедности и дисциплине, већ пре свега способношћу система да допринесе смањењу рецидивизма и успешној ресоцијализацији осуђеница. У том смислу, положај жена лишених слободе представља важно питање заштите људских права и степена хуманости једног друштва. Пенитенцијарне установе за жене данас имају задатак да, поред извршења казне, обезбеде услове за очување достојанства личности, развој личних способности и припрему осуђеница за повратак у друштво као његових равноправних чланова.

VII ПРАВНИ ОКВИР И МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ

Положај жена лишених слободе у савременим пенитенцијарним системима регулисан је бројним међународним правним актима и стандардима који имају за циљ заштиту људских права, обезбеђивање хуманог поступања и стварање услова за успешну ресоцијализацију осуђеница. Иако су дуги низ година међународни стандарди у области извршења кривичних санкција били усмерени пре свега на општи положај лица лишених слободе, временом је уочено да жене у затворском систему имају специфичне потребе које захтевају посебан приступ. Управо због тога савремени међународни стандарди све више наглашавају потребу за родно осетљивим третманом жена у пенитенцијарним установама.

³⁷ С. Константиновић Вилић, *Жене убице*, Ниш, 1986, стр. 24.

Развој међународних стандарда у области заштите права лица лишених слободе непосредно је повезан са јачањем међународног система заштите људских права након Другог светског рата. До Другог светског рада, у такозваном класичном периоду, проблематика женских права, као и уопштено свих људских права, спадала је у домен уређења сваке државе по на особ. Дакле, свакој држави је препуштено да својим унутрашњим прописима уреди правни положај жена и улогу људских права у конкретном правном систему. Од државе је зависило да ли ће и која ће права доделити женама, што је стварало поприлично суморну слику, како *de jure*, тако и *de facto*. У том периоду доминирала су схватања о инфериорности жене у односу на мушкарце, те је дискриминација жена представљала нормалност укалупљену у нормативни оквир³⁸.

Усвајањем Универзалне декларације о људским правима 1948. године постављени су темељи савременог система заштите људског достојанства, при чему је истакнуто да сва људска бића имају право на слободу, сигурност и заштиту од нечовечног поступања. Иако се лишењем слободе ограничава право на слободу кретања, лице лишено слободе не губи остала основна права која му припадају као људском бићу.

Посебан значај у области заштите лица лишених слободе има Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године. Овим документом прописано је да се са свим лицима лишеним слободе мора поступати човечно и уз поштовање урођеног достојанства људске личности³⁹. Овај принцип представља основу савремених пенитенцијарних система и односи се подједнако на мушкарце и жене. Међутим, каснији развој међународних стандарда показао је да формална једнакост није довољна, јер жене у затворском систему имају специфичне здравствене, психолошке и социјалне потребе које захтевају посебну правну заштиту.

Најзначајнији међународни документ који се односи на поступање према лицима лишеним слободе представљају Стандардна минимална правила Уједињених нација за поступање према затвореницима, позната као Нелсон Мендела правила. Ова правила

³⁸ З. Радивојевић, *Међународноправни стандарди родне равноправности, Међународни и домаћи правни оквир женских људских права и родне равноправности, Клинички програм обуке за заштиту права жена, Ниш 2007, стр. 11.*

³⁹ <https://law.jrank.org/pages/1799/Prisons-Prisons-Women-History.html>

представљају основне међународне стандарде у области извршења кривичних санкција и регулишу питања смештаја, исхране, здравствене заштите, дисциплинских мера, рада и контаката осуђених лица са спољним светом. Основни циљ ових правила јесте обезбеђивање хуманог поступања према затвореницима и спречавање мучења, злостављања и понижавајућег поступања.

Иако се Нелсон Мендела правила односе на сва лица лишена слободе, временом је уочено да она не регулишу у довољној мери специфичан положај жена у пенитенцијарним установама. Жене чине мањи проценат затворске популације, због чега су њихове потребе дуго биле занемарене у оквиру затворских система. Због тога су Уједињене нације 2010. године усвојиле посебна Правила за поступање према женама затвореницама и примену алтернативних мера према женама учиниоцима кривичних дела, позната као Бангкок правила.

Бангкок правила представљају први свеобухватни међународни документ који је у потпуности посвећен положају жена лишених слободе. Ова правила полазе од чињенице да жене у затворски систем често долазе из тешких социјалних и породичних околности, као и да је велики број њих пре доласка у затвор био изложен породичном насиљу, сексуалном злостављању, сиромаштву и зависности од психоактивних супстанци. Из тог разлога Бангкок правила наглашавају потребу примене индивидуализованог и хуманог приступа у поступању према женама лишеним слободе⁴⁰.

Посебна пажња у Бангкок правилима посвећена је здравственој заштити жена у пенитенцијарним установама. Истиче се обавеза држава да обезбеде адекватну гинеколошку заштиту, здравствену негу трудница и породиља, као и психолошку помоћ женама које су претрпеле насиље или трауме. Такође, правила предвиђају да се приликом смештаја и третмана жена мора водити рачуна о њиховом психичком стању и специфичним потребама које проистичу из пола и материнства.

⁴⁰ М. Ковачевић, *Положај жена у систему извршења кривичних санкција према Бангкокским правилима, Темида, Жене и затвор, децембар 2012. године, стр 73*

Значајан део Бангкок правила односи се на заштиту породичних односа жена лишених слободе. Имајући у виду да велики број осуђеница има улогу мајке, наглашава се потреба очувања контакта са децом и породицом. Препоручује се примена алтернативних санкција према трудницама и мајкама малолетне деце кад год је то могуће, како би се избегле штетне последице које лишење слободе може имати на породицу и развој детета⁴¹. Овакав приступ представља значајан помак у односу на ранија схватања, која су се пре свега заснивала на репресивној функцији казне.

Поред система Уједињених нација, важну улогу у заштити права жена лишених слободе има и Савет Европе. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода представља један од најзначајнијих међународних инструмената у области заштите људских права. Посебан значај има члан 3. Конвенције, којим је забрањено мучење и нечовечно или понижавајуће поступање или кажњавање. Ова одредба има велики значај у области извршења казне лишења слободе, јер обавезује државе да обезбеде хумане услове живота у затворима и заштиту физичког и психичког интегритета осуђених лица.

Важан извор стандарда представљају и Европска затворска правила, која је усвојио Савет Европе. Ова правила наглашавају да режим у затворима мора бити организован тако да минимизира негативне последице лишења слободе и подстиче ресоцијализацију осуђених лица. Када је реч о женама, посебно се истиче потреба обезбеђивања адекватне здравствене заштите, психолошке подршке и услова који омогућавају очување породичних односа.

Значајну улогу у контроли услова у пенитенцијарним установама има Европски комитет за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања. Ово тело врши посете затворима држава чланица Савета Европе и даје препоруке у циљу унапређења положаја лица лишених слободе. Извештаји Комитета често указују на проблеме који се односе на пренасељеност затвора, недовољну здравствену заштиту и непостојање адекватних програма за жене осуђенице.

⁴¹ М. Костић, И. Б. Илић, *Примена европских стандарда у поступању према осуђеницама*, Београд 2016, стр. 471.

Савремени међународни стандарди све више наглашавају значај ресоцијализације жена лишених слободе. Полази се од става да казна лишења слободе не сме имати искључиво репресивни карактер, већ да мора бити усмерена и ка припреми осуђенице за повратак у друштво. Због тога се инсистира на образовним програмима, радном ангажовању, психолошкој подршци и постпеналној помоћи. Посебно се наглашава значај развијања програма који су прилагођени женама, имајући у виду њихове специфичне животне околности и потребе⁴².

Упркос развијеном систему међународних стандарда, у пракси и даље постоје бројни проблеми у области заштите права жена лишених слободе. У многим државама жене се и даље суочавају са недовољно прилагођеним условима смештаја, ограниченим приступом здравственој заштити и недовољним бројем специјализованих програма подршке. Посебан проблем представља чињеница да су жене често маргинализоване у оквиру затворских система, управо због малог удела у укупној затворској популацији.

Имајући у виду све наведено, може се закључити да савремени међународни стандарди у области извршења казне лишења слободе све више полазе од потребе посебне заштите жена у пенитенцијарним установама. Основни циљ ових стандарда јесте обезбеђивање хуманог поступања, поштовање достојанства личности и стварање услова за успешну ресоцијализацију осуђеница⁴³. Развој ових стандарда представља значајан корак ка хуманизацији пенитенцијарних система и унапређењу заштите људских права жена лишених слободе.

VIII ПЕНИТЕНЦИЈАРНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ У ДРЖАВАМА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

8.1. Република Хрватска

Положај жена лишених слободе у Републици Хрватској карактеришу слични изазови као и у Републици Србији, нарочито када је реч о примени Правила бр. 4 Бангкокских

⁴² В. Николић Ристановић, Н. Мрвић, *Друштвена контрола и криминалитет жена*, Београд, 1992, стр. 44

⁴³ С. Константиновић Вилић, *оп. cit*, стр. 152.

правила. Наиме, у хрватском пенитенцијарном систему постоји само једна установа намењена издржавању казне затвора за жене, која се налази у Пожеги и располаже капацитетом од 165 места⁴⁴. Оваква организација система условљена је релативно малим уделом жена у укупној затворској популацији, који износи око 3,5%, што је у складу са општим трендом мањег учешћа жена у криминалитету у односу на мушкарце⁴⁵.

Ипак, постојање само једне женске казнено-поправне установе доводи до одређених проблема у пракси. Најзначајнији међу њима односи се на чињеницу да су многе осуђенице смештене далеко од свог места пребивалишта, што може негативно утицати на одржавање породичних односа и редовност контаката са члановима породице. Управо из тог разлога може се говорити о извесном одступању од стандарда утврђених Бангкокским правилима⁴⁶.

Казнионица у Пожеги организована је као установа затвореног типа, али у свом саставу има и отворено и полуотворено одељење. Поред пунолетних осуђеница, у овој установи казну издржавају и малолетна лица женског пола.

Правни положај осуђених лица у Републици Хрватској регулисан је Законом о извршавању казне затвора. Решења овог закона у великој мери су слична онима која постоје у српском законодавству, будући да гарантују право на рад, образовање, здравствену заштиту, адекватну исхрану, смештај, заштиту личних података и стручну правну помоћ. Посебна пажња посвећена је здравственој заштити жена, при чему закон изричито препознаје значај гинеколошке здравствене заштите и редовних гинеколошких прегледа.

Као и у Србији, прописима је обезбеђена посебна заштита трудница и мајки са децом. Она обухвата прилагођене услове смештаја, посебан режим исхране и одговарајућу здравствену негу. Закон предвиђа могућност да дете остане уз мајку до навршене треће године живота, а одлуку о томе доноси надлежни центар за социјални рад на захтев мајке. Мајке са децом смештају се у посебну организациону јединицу установе, а омогућене су им и редовне породичне посете, као и посебна здравствена заштита детета. Посебно је значајно решење према којем се деца након навршене прве године живота могу укључити у програме

⁴⁴ О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Упоредни преглед пенитенцијарних установа за жене - затворенице у земљама бивше Југославије*, Правни факултет Гоце Делчев Универзитета, ШТИП, Република Македонија, 2019, стр. 11.

⁴⁵ О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Ibid*, стр. 15.

⁴⁶ О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Ibid*, стр. 15.

предшколског васпитања ван казнено-поправне установе, што доприноси њиховом правилном психофизичком развоју и социјализацији.

Резултати истраживања спроведеног 2005. године указују на то да су затворенице у већој мери прилагођене затворском окружењу у поређењу са мушкарцима. Такође, показале су веће интересовање за укључивање у образовне и радне програме, као и већи степен уверења да ће знања и искуства стечена током издржавања казне имати позитиван значај након повратка у друштвену средину⁴⁷.

Према доступним истраживањима, и поред значајног повећања броја осуђеница током претходних година, хрватски затворски систем није суочен са проблемом пренатрпаности у мери у којој је то присутно у појединим другим државама региона. Услови боравка у погледу смештаја, хигијене, рада, образовања и лечења оцењују се нешто повољнијим у односу на услове у појединим затворима у Србији и Северној Македонији. Посебно се издваја квалитет здравствене заштите, која се одликује ширим спектром доступних метода лечења и свеобухватнијим приступом здравственим потребама осуђеница⁴⁸.

8.2. Република Словенија

У Републици Словенији систем извршења казне затвора за жене организован је на сличан начин као и у већини држава региона, будући да постоји само једна специјализована установа за смештај жена осуђених на казну затвора. Ова казнено-поправна установа налази се у Игу, у близини Љубљане, и првобитно је располагала капацитетом од 130 места. Међутим, услед пораста броја жена у затворском систему, који прати глобални тренд повећања женског криминалитета, капацитет установе је крајем 2015. године додатно проширен за 86 кревета.

Поред осуђеница, у овој установи смештају се и жене којима је одређен притвор, као и малолетна лица женског пола. Према словеначком Закону о извршењу кривичних санкција, мушкарци и жене казну затвора издржавају одвојено, чиме се обезбеђује

⁴⁷ О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Op. cit.*, стр. 12.

⁴⁸ О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Ibid*, стр. 12.

поштовање специфичних потреба оба пола. Закон посебну пажњу посвећује здравственој заштити жена, препознајући њихове специфичне потребе које произилазе из биолошких и социјалних особености, а нарочито из улоге мајчинства.

У том смислу, прописано је да жена која се породи током издржавања казне може задржати дете уз себе до навршене прве године његовог живота. Након тог периода, бригу о детету преузима други родитељ или хранитељска породица. Закон ипак предвиђа могућност одступања од овог правила у случајевима када постоје посебни здравствени, социјални или други оправдани разлози, као и када мајка у међувремену оконча издржавање казне. Истовремено, установа је обавезна да обезбеди адекватне услове за боравак трудница и мајки са децом, укључујући посебно организовано одељење и одговарајућу здравствену и институционалну негу⁴⁹.

Здравствена заштита у затвору у Игу организована је на високом нивоу. Осуђеницама су омогућени редовни гинеколошки прегледи најмање једном месечно, а по потреби и чешће. Прегледи код лекара опште праксе обављају се једном недељно, док су прегледи код стоматолога и психијатра доступни два пута месечно⁵⁰. Оваква организација здравствене заштите указује на настојање да се затвореницама обезбеди континуирана и свеобухватна медицинска нега.

Казнено-поправна установа у Игу често се наводи као једна од најмодернијих установа за извршење казне затвора намењених женама. За разлику од традиционалног затворског режима, осуђенице немају обавезу ношења униформи, већ се облаче у складу са сопственим избором и могућностима. Такође им је дозвољено коришћење накита, козметике и одржавање личног изгледа, што доприноси очувању осећаја личног достојанства и индивидуалности.

Установа располаже бројним садржајима намењеним свакодневном животу и рехабилитацији осуђеница. Поред смештајних капацитета, у оквиру затвора постоје просторије за дружење и рекреацију, клубска соба опремљена телевизором и радио-

⁴⁹ О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Ор. cit.*, стр. 17.

⁵⁰ О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Ор. cit.*, стр. 18.

апаратима, чајна кухиња, просторија за фризирање и амбуланта. На отвореном простору налазе се базен за купање и рекреативни садржаји, док су за одржавање породичних и партнерских односа обезбеђени посебни простори за посете. Посебну вредност представљају породилиште и јасле, као и могућност рекреације у природном окружењу.

Једна од специфичности ове установе огледа се у релативно либералном режиму обезбеђења. Током дана капија установе је откључана, док је ноћно обезбеђење организовано посредством наоружаног службеника који дежура на улазу⁵¹. Оваква организација заснива се на процени безбедносних ризика и настојању да се створи хуманије окружење које ће допринети успешнијој ресоцијализацији осуђеница.

8.3. Република Црна Гора

Развој система извршења казне затвора за жене у Црној Гори прошао је кроз значајне промене током последње деценије. До 2012. године жене су казну затвора издржавале у оквиру исте установе у којој су били смештени и мушкарци, при чему су биле физички одвојене у посебном павиљону. Међутим, у складу са законским решењима и потребом за унапређењем услова извршења казне, 2012. године у Спужу је изграђена посебна установа за смештај жена лишених слободе, која је са радом почела 18. јуна исте године. У ову установу упућују се жене осуђене како за кривична дела, тако и за прекршаје⁵².

Закон о извршењу кривичних санкција Црне Горе заснива се на начелу равноправности осуђених лица, те у основи не прави разлику између права и обавеза мушкараца и жена. Ипак, поједина законска решења препознају специфичне потребе жена, нарочито када је реч о трудноћи, материнству и порођају. Тако је прописано да у оквиру установе морају постојати посебне просторије намењене трудницама и мајкама са децом, док се сам порођај обавља у здравственој установи ван затвора. Поред тога, законом је предвиђена могућност одлагања издржавања казне затвора у случајевима када је осуђеница

⁵¹ С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Op. cit.*, стр. 214

⁵² О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Op. cit.*, стр. 14.

трудна и до порођаја јој је преостало мање од три месеца, као и када има дете млађе од једне године.

Посебна пажња посвећена је и питању родне равноправности у законодавству. Тако Закон о извршењу казне затвора, новчане казне и мера безбедности уводи употребу родно осетљивог језика, наглашавајући да се законске одредбе и терминологија подједнако односе на мушкарце и жене. Истим законом предвиђен је и посебан смештај за труднице и мајке са децом.

Иако је законодавац препознао одређене специфичности женске затворске популације, поједина решења остају недовољно разрађена. То се нарочито односи на право на гинеколошку здравствену заштиту. Закон предвиђа обавезу установе да осуђеницама обезбеди гинеколошке прегледе, али не садржи детаљнија правила о начину њиховог организовања нити прописује да ли установа мора имати стално запосленог гинеколога. У том погледу, црногорско законодавство не одступа значајније од законских решења која постоје у другим државама региона, где се родно специфична права углавном свode на заштиту трудница, мајки и породиља⁵³.

Када је реч о условима живота у установи, може се закључити да су они на задовољавајућем нивоу, пре свега због чињенице да је реч о релативно новом објекту. За разлику од појединих других затворских система, осуђенице су обавезне да носе затворску униформу, док је употреба личне гардеробе дозвољена само током слободног времена и одређених активности. Смештајне просторије су добро одржаване, чисте и функционалне, а свака соба располаже сопственим санитарним чвором. Купатила су опремљена са више тушева и веш машинама, што доприноси одржавању хигијене и квалитету свакодневног живота.

Установа располаже са девет смештајних соба површине од 16 до 25 квадратних метара, као и са две просторије намењене дисциплинском смештају. Поред смештајних капацитета, осуђеницама су на располагању простори за слободне активности и рекреацију, шеталиште, просторије за посете и учионица за образовне програме. Посебан значај има

⁵³ О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Op. cit.*, стр. 15.

библиотека која садржи око 1.200 књига и представља важан ресурс за образовање, информисање и квалитетно провођење слободног времена осуђеница.

На основу наведеног може се закључити да је Црна Гора последњих година направила значајан искорак у унапређењу положаја жена лишених слободе, пре свега изградњом посебне установе и стварањем адекватнијих услова смештаја. Ипак, поједина питања, нарочито у области здравствене заштите прилагођене специфичним потребама жена, и даље остављају простор за даље нормативно и практично унапређење⁵⁴.

8.4. Република Босна и Херцеговина

Систем извршења казне затвора за жене у Босни и Херцеговини организован је на нивоу њених ентитета. На територији Федерације Босне и Херцеговине једина установа намењена смештају жена лишених слободе јесте женско одељење Казнено-поправног завода у Тузли, које функционише као установа полуотвореног типа. Поред тога, у Републици Српској постоји женски затвор у оквиру Казнено-поправног завода у Кули, чији је смештајни капацитет 22 места. Оваква организација указује на настојање да се женама обезбеди одвојен смештај у складу са међународним стандардима и специфичностима женске затворске популације.

Положај осуђених и притворених лица регулисан је Законом о извршењу кривичних санкција, притвора и других мера. Закон изричито прописује обавезу одвојеног смештаја жена и мушкараца, предвиђајући могућност организовања посебних установа или посебних одељења намењених искључиво женама. На тај начин обезбеђује се поштовање основних стандарда у погледу третмана лица лишених слободе.

Посебан значај имају одредбе које се односе на положај жена у затвору и притвору. Закон налаже да се приликом пријема осуђеница и доношења одлука које се односе на њихов боравак у установи посебна пажња посвети њиховим физичким, психолошким, социјалним и професионалним потребама. Овакво решење представља покушај да се

⁵⁴ О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Op. cit.*, стр. 15.

третман жена прилагоди специфичностима њиховог положаја и потребама које могу произићи из пола и животних околности.

Закон гарантује женама право на учешће у различитим активностима под једнаким условима као и мушкарцима, без било каквог облика дискриминације. Истовремено се наглашава потреба организовања активности које ће допринети њиховом личном развоју и социјалној интеграцији, у складу са улогом коју жене имају у савременом друштву. Када је реч о заштити трудница и мајки са децом, установа је дужна да им обезбеди неопходну помоћ, подршку и услове за боравак, док је прописано да се порођај обавља у здравственој установи ван затворског система.

У области рада, образовања и здравствене заштите закон предвиђа једнак третман мушкараца и жена. Међутим, може се уочити да су родно специфичне потребе жена препознате превасходно кроз одредбе које се односе на трудноћу, порођај и материнство, док шира питања здравствене заштите прилагођене женама нису детаљније регулисана. У том смислу, законска решења у Босни и Херцеговини не разликују се значајније од оних која постоје у другим државама насталим на простору бивше Југославије.

Слично решењима присутним у региону, закон предвиђа могућност одлагања извршења казне затвора за труднице, као и за жене које имају дете млађе од једне године, под условом да га доје. Ово право остварује се на основу захтева осуђенице. Додатна заштита трудница и мајки регулисана је подзаконским актима, који прописују посебан режим исхране⁵⁵. Тако се трудницама и женама које доје обезбеђује исхрана прилагођена њиховом здравственом стању и потребама детета, у складу са препорукама лекара.

Значајан сегмент третмана осуђеница односи се на организовање слободних активности и радно-окупационе програме. У установама се реализују различите културне и рекреативне активности, укључујући фолклорне, драмске и музичке секције, при чему се затворенице подстичу на активно учешће. Поред тога, организоване су занатске радионице и различити облици радне терапије, кроз које осуђенице стичу практична знања и вештине,

⁵⁵ *Правилник о одјећи и обући, исхрани, дисциплинском поступку, условима и начину издржавања дисциплинске казне упућивања у самицу и мјере усамаљења притвореника и затвореника у заводу за извршење кривичних санкција, притвора и других мјера Босне и Херцеговине, „Службени гласник БиХ“*

попут плетења, шивења, ткања и других ручних радова. Такође им је омогућено ангажовање на одређеним радним местима унутар установе, што доприноси њиховој ресоцијализацији и припреми за живот након издржане казне.

У погледу материјалних услова, затвореницама су на располагању библиотека, спортски терен и теретана, што доприноси квалитетнијем провођењу слободног времена и очувању физичког и менталног здравља. Иако законодавство Босне и Херцеговине препознаје поједине специфичне потребе жена лишених слободе, може се закључити да и даље постоји простор за даље унапређење нормативних решења, нарочито у области здравствене заштите прилагођене женској затворској популацији.

8.5. Република Северна Македонија

Систем извршења кривичних санкција у Републици Северној Македонији предвиђа посебна решења за смештај жена лишених слободе. Када је реч о притвору, жене се могу упутити у четири посебна одељења која функционишу у оквиру затвора у Битољу, Прилепу, Скопљу и Тетову. Са друге стране, извршење казне затвора организовано је централизовано, тако да се све осуђенице са територије државе упућују у једну установу – Казнено-поправни завод Идризово.

У оквиру овог завода постоји посебно женско одељење у коме казну издржавају пунолетне осуђенице, као и малолетна лица осуђена на малолетнички затвор, без обзира на висину изречене казне. Женско одељење је физички одвојено од дела установе у коме су смештени мушкарци, чиме се обезбеђује поштовање основних стандарда који се односе на раздвајање затворске популације према полу. Организационо, одељење се састоји од отвореног и затвореног дела, а располаже са укупно шеснаест просторија, укључујући смештајне собе, просторију за пријем нових осуђеница и просторију за извршење дисциплинске мере самице.

Према Закону о извршењу кривичних санкција Републике Северне Македоније, жене током издржавања казне затвора уживају иста права као и мушкарци. Одступања постоје само у оним областима које се односе на специфичне потребе жена, пре свега у погледу

трудноће, порођаја и материнства. Тако је прописано да се трудне осуђенице четири недеље пре порођаја издвајају од осталих затвореница и смештају у посебне услове који одговарају њиховом здравственом стању.

Закон предвиђа могућност да се порођај обави у оквиру установе уколико су за то обезбеђени одговарајући услови. У супротном, осуђеница се упућује у здравствену установу ван затвора. Посебно је значајно решење према којем се у матичне књиге не уноси податак да је дете рођено у затвору, чиме се настоји спречити евентуална стигматизација детета у будућности. Дете може остати уз мајку до навршене прве године живота, након чега се предузимају даље мере у складу са законом и најбољим интересом детета.

Посебна права трудница и мајки предвиђена су и у области исхране. Закон налаже да се исхрана трудница, породиља и жена које доје прилагоди њиховим здравственим потребама и препорукама лекара. На тај начин настоји се обезбедити адекватна брига како о здрављу мајке, тако и о правилном развоју детета.

Родно специфична права препозната су и у области рада. Осуђеницама се гарантује право на одсуство са рада током трудноће, порођаја и периода материнства. Такође, могу бити ангазоване искључиво на пословима који одговарају њиховим физичким и психичким способностима, а процену способности врши надлежни лекар. Поред тога, закон им гарантује право на накнаду за рад, као и право на пензијско и здравствено осигурање под условима прописаним законом.

У свим осталим аспектима затворског живота жене су изједначене са мушкарцима. То се односи на право на образовање, учешће у културним, спортским и рекреативним активностима, право на контакте са породицом и спољним светом, као и на остваривање права која се односе на брак и породични живот. Сагледавајући целокупан нормативни оквир, може се закључити да законодавство Северне Македоније прати регионални приступ у регулисању положаја жена лишених слободе, при чему су посебна права углавном ограничена на области које непосредно произилазе из трудноће, порођаја и материнства.

IX ПЕНИТЕНЦИЈАРНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ У ПОЈЕДИНИМ ЕВРОПСКИМ ДРЖАВАМА И САД

9.1. Пенитенцијарне установе за жене у скандинавским државама

Скандинавске државе се у савременој пенолошкој литератури често наводе као пример успешног и хуманог приступа извршењу казне лишења слободе⁵⁶. Основна карактеристика њихових пенитенцијарних система јесте усмереност ка рехабилитацији и ресоцијализацији осуђених лица, при чему се настоји да се негативне последице затворског живота сведу на најмању могућу меру. Посебна пажња посвећује се женама лишеним слободе, имајући у виду њихове специфичне психолошке, здравствене и социјалне потребе⁵⁷.

Поред тога, пенитенцијарна политика скандинавских земаља заснива се на уверењу да лишавање слободе представља једину казну, док сви остали аспекти живота осуђених лица треба, у највећој могућој мери, да остану у складу са условима живота у заједници. Такав приступ подразумева очување достојанства осуђеница, одржавање породичних веза, приступ здравственој заштити, образовању и професионалном оспособљавању, као и интензивну припрему за повратак у друштво након издржане казне.

Норвешка представља један од најпознатијих примера савременог приступа извршењу казне лишења слободе. Најзначајнија установа за жене је затвор Бредтвеит (Bredtveit Prison), који се налази у близини Осла⁵⁸. Ова установа је намењена смештају жена осуђених за различита кривична дела и располаже бројним програмима образовања, стручног усавршавања и психолошке подршке.

⁵⁶ Pratt J, Eriksson A, *Contrasts in Punishment: An Explanation of Anglophone Excess and Nordic Exceptionalism*, Routledge, London, 2013, стр. 18.

⁵⁷ Pratt J, *Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess, Part I: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism*, *British Journal of Criminology*, Vo. 48, No. 2, 2008, стр. 33.

⁵⁸ Ј. Шнадијер-Џунић, О. Павићевић, Б. Симеуновић-Патић, *Жене у затвору – депривација затвореничког живота*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2009, стр. 178.

Норвешки систем заснива се на принципу нормализације, према коме услови живота у затвору треба да буду што сличнији условима живота на слободи⁵⁹. У пракси то значи да осуђенице имају могућност да самостално организују поједине аспекте свакодневног живота, учествују у образовним програмима, раде у затворским радионицама и развијају вештине које ће им бити од користи након изласка на слободу. Велики значај придаје се индивидуалном приступу и изради посебних планова третмана за сваку осуђеницу.

Посебна карактеристика норвешког система јесте висок степен сарадње затворских служби са локалним здравственим, социјалним и образовним институцијама. На тај начин обезбеђује се континуитет подршке осуђеницама и након отпуштања из затвора, што значајно доприноси смањењу ризика од поврата и успешнијој социјалној реинтеграцији. У третману жена посебно се примењују програми усмерени на превазилажење траума, лечење зависности и развијање родитељских компетенција.

Сличан приступ присутан је и у Шведској. Највећи женски затвор у овој земљи је Хинсеберг (Hinseberg Prison)⁶⁰. У оквиру ове установе спроводе се бројни програми образовања, лечења зависности и психолошке рехабилитације. За сваку осуђеницу израђује се индивидуални план поступања, који обухвата процену ризика, образовне потребе и мере неопходне за успешну ресоцијализацију.

Посебна пажња посвећује се менталном здрављу осуђеница. Истраживања показују да значајан број жена које се налазе на издржавању казне има историју породичног насиља, сексуалног злостављања или проблема са зависношћу. Из тог разлога шведске установе пружају широк спектар психолошких и терапијских услуга чији је циљ превазилажење ових проблема и успешнија припрема за повратак у друштво.

Поред наведеног, шведски пенитенцијарни систем посебну пажњу посвећује одржавању породичних односа, нарочито односа између мајки и деце, јер се полази од становишта да очување породичних веза представља један од најважнијих фактора успешне

⁵⁹ *Norwegian Correctional Service (Kriminalomsorgen), Bredtveit Prison and Detention Centre, The Norwegian Correctional Service – Organization and Values, Oslo, cmp. 202.*

⁶⁰ *Swedish Prison and Probation Service (Kriminalvarden), Hinseberg Prison; Our Mission and Work, Norrköping, cmp. 56.*

ресоцијализације. Такође, значајан део третмана усмерен је на јачање животних и професионалних вештина, као и на припрему за запошљавање након изласка из установе⁶¹.

Искуства Норвешке и Шведске показују да је примена индивидуализованог приступа, принципа нормализације и развијених програма психосоцијалне подршке од посебног значаја за третман жена лишених слободе. Управо због тога скандинавски модел представља један од најзначајнијих примера добре праксе у савременој европској пенологији, а његова искуства све чешће служе као основ за реформе казних система других држава.

9.2. Пенитенцијарне установе за жене у западноевропским државама

У Немачкој је систем извршења казне лишења слободе заснован на принципу социјалне рехабилитације осуђених лица. Једна од најпознатијих установа за жене је затвор Вехта (Justizvollzugsanstalt für Frauen Vechta), који представља пример савременог пенитенцијарног приступа. Установа располаже образовним центрима, радионицама за професионално оспособљавање и службама психолошке подршке⁶².

Немачки пенитенцијарни систем карактерише висок степен индивидуализације третмана, при чему се за сваку осуђеницу израђује план извршења казне који обухвата процену ризика, образовне потребе, здравствено стање и мере неопходне за успешну ресоцијализацију. Посебан значај придаје се сарадњи са службама социјалне заштите и организацијама цивилног друштва које пружају подршку осуђеницама након отпуштања из затвора⁶³.

Посебна специфичност немачког система огледа се у постојању мајка-дете јединица. У овим јединицама мајке могу боравити са децом одређеног узраста, чиме се омогућава очување породичних односа и ублажавају негативне последице раздвајања⁶⁴. Полази се од

⁶¹ Coyle, A., *A Human Rights Approach to Prison Management*, International Centre for Prison Studies, King's College London, 2009, *cmp.* 281.

⁶² С. Константиновић Вилић, Н. Петрушић, *op. cit.*, *cmp.* 431.

⁶³ Dunke F, Snacken S, *European Penology*, Routledge, London, 2022, *cmp.* 202.

⁶⁴ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *The Bangkok Rules: United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders*, New York, 2011, *cmp.* 127.

становишта да казна лишења слободe треба да погоди учиниоца кривичног дела, али да не сме непотребно угрозити права и интересе детета⁶⁵.

У Великој Британији функционише више специјализованих женских затвора, међу којима се издваја ХМП Бронзфилд (HMP Bronzefield), који се сматра једним од највећих женских затвора у Европи.⁶⁶ Британски систем развио је концепт родно осетљивог приступа, који подразумева уважавање специфичних животних околности жена које су дошле у сукоб са законом⁶⁶.

Овакав приступ заснива се на препознавању чињенице да су путеви жена ка криминалитету често повезани са искуствима породичног насиља, сиромаштва, злоупотребе психоактивних супстанци и психичких траума. Из тог разлога све већи значај имају програми који су усмерени на опоравак од трауме (trauma-informed approach), психолошко саветовање и припрему за живот након отпуста.⁷

Велики број осуђеница у Великој Британији има искуства породичног насиља, сиромаштва, бескућништва, зависности од психоактивних супстанци или различитих облика психолошке трауме. Због тога се у затворима организују програми психолошке подршке, групне терапије, образовања и професионалног усавршавања. Значајно место заузимају и програми развоја родитељских вештина, као и активности усмерене на очување контаката између мајки и њихове деце.

Француска је такође развила посебне механизме за поступање према женама лишеним слободe. Највећа женска казнена установа у земљи је затвор Рен (Centre pénitentiaire pour femmes de Rennes)⁶⁷. У овој установи осуђенице имају приступ програмима образовања, професионалне обуке и психолошке подршке.

Поред тога, француски систем све више развија индивидуализован приступ извршењу казне, који подразумева израду посебних планова поступања, континуирану

⁶⁵ С. Константиновић Вилић, *op. cit.*, *cmp.* 152.

⁶⁶ Corston, J., *The Corston Report: A Review of Women with Particular Vulnerabilities in the Criminal Justice System*, Home Office, London, 2007, *cmp.* 17.

⁶⁷ Ministère de la Justice (France), *Centre pénitentiaire pour femmes de Rennes*, official publication, *cmp.* 7.

процену ризика и припрему за условни отпуст. Значајну улогу имају мултидисциплинарни тимови које чине психолози, социјални радници, лекари и службеници третмана.

Посебна пажња посвећује се здравственој заштити жена, укључујући репродуктивно здравље, психијатријску помоћ и превенцију различитих здравствених ризика. Француски систем последњих година све више наглашава значај припреме осуђеница за отпуст, укључујући сарадњу са социјалним службама и организацијама које могу помоћи у процесу њихове друштвене реинтеграције⁶⁸.

Искуства Немачке, Велике Британије и Француске показују да савремени западноевропски модели извршења казне лишења слободе све више напуштају искључиво репресивни приступ и стављају акценат на рехабилитацију, индивидуализацију третмана и заштиту људских права жена лишених слободе.

9.3. Пенитенцијарне установе за жене у Сједињеним Америчким Државама

Сједињене Америчке Државе поседују један од највећих затворских система на свету. За разлику од већине европских држава, број жена лишених слободе у САД је знатно већи, што је довело до развоја великог броја специјализованих установа намењених искључиво женској затворској популацији⁶⁹.

Последњих деценија број жена у затворима у Сједињеним Америчким Државама растао је брже него број мушкараца, што је условило развој посебних програма намењених задовољавању њихових здравствених, психолошких и социјалних потреба. Посебно се истиче примена родно осетљивог приступа (*gender-responsive corrections*), који полази од чињенице да се узроци криминалитета код жена често разликују од узрока криминалитета код мушкараца⁷⁰.

⁶⁸ *Ministère de la Justice (France), L'administration pénitentiaire: Les établissements pour femmes; Council of Europe, SPACE I – Annual Penal Statistics, cmp. 18.*

⁶⁹ *Carson, E. A., Prisoners in 2023, Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice, Washington, D.C., 2024, cmp. 28.*

⁷⁰ *Bloom, B., Owen, B., Covington, S., Gender-Responsive Strategies: Research, Practice and Guiding Principles for Women Offenders, National Institute of Corrections, U.S. Department of Justice, 2003, cmp. 143.*

Међу најпознатијим установама налази се Централ Калифорнија Вименс Фасилити (Central California Women's Facility), која представља један од највећих женских затвора у Сједињеним Америчким Државама. У овој установи смештене су осуђенице различитог степена безбедносног ризика, а поред смештајних капацитета организују се бројни образовни, радни и терапијски програми.

Посебан значај у америчком систему имају програми лечења зависности од алкохола и психоактивних супстанци, будући да велики број жена које се налазе на издржавању казне има историју злоупотребе наркотика. Такође, значајна пажња посвећује се програмима за лечење психичких поремећаја и пружање психолошке подршке⁷¹.

У бројним савезним државама организују се и програми стручног образовања, стицања квалификација и припреме за запошљавање након отпуштања из затвора. Истраживања показују да овакви програми могу допринети смањењу поврата и успешнијој друштвеној реинтеграцији жена након издржане казне.⁷²

Још једна позната установа је Федерал Корекшнал Инститјушн Даблин (Federal Correctional Institution Dublin), која је годинама представљала један од најпознатијих федералних затвора за жене. Иако је њен рад последњих година био предмет бројних критика и реформи, ова установа је значајна за разумевање развоја америчког система поступања према женама лишеним слободе.

Амерички пенитенцијарни систем посебну пажњу посвећује питању мајчинства. Велики број осуђеница су мајке малолетне деце, због чега су развијени различити програми усмерени на очување породичних односа⁷³. У појединим установама организују се посебни програми посета, родитељске радионице и саветодавни рад са циљем јачања односа између мајки и њихове деце.

⁷¹ С. Константиновић Вилић, Н. Петрушић, *op. cit.*, *cmp.* 430.

⁷² California Department of Corrections and Rehabilitation (CDCR), *Central California Women's Facility (CCWF)*, *official publication*, *cmp.* 229.

⁷³ Federal Bureau of Prisons, *Female Offender Manual (Program Statement)*; National Resource Center on Children and Families of the Incarcerated, *cmp.* 21.

Поред тога, све већи значај имају програми који су усмерени на лечење последица породичног и сексуалног насиља, имајући у виду да је значајан број осуђеница пре доласка у затвор био изложен различитим облицима виктимизације. Савремене препоруке указују да је примена приступа заснованог на разумевању трауме (trauma-informed care) један од кључних елемената успешног третмана жена лишених слободе⁷⁴.

Истовремено, амерички систем се суочава са бројним изазовима. Међу најзначајнијим проблемима издвајају се пренасељеност појединих установа, недовољни капацитети за психолошку подршку и велике разлике у условима смештаја између различитих савезних држава. Управо због тога у последњим деценијама све више се говори о потреби реформи које би допринеле већој хуманизацији извршења казне лишења слободе⁷⁵.

Савремене реформе америчког пенитенцијарног система све више су усмерене ка проширењу програма алтернативних санкција, јачању постпеналне подршке и унапређењу здравствене и психолошке заштите жена лишених слободе. Иако се амерички модел значајно разликује од европских система, уочљива је тенденција приближавања међународним стандардима који наглашавају индивидуализацију третмана, заштиту људских права и успешну ресоцијализацију осуђеница.

9.4. Заједничке карактеристике и савремени трендови у третману жена лишених слободе

Без обзира на разлике које постоје између појединих држава, могу се уочити бројне заједничке карактеристике савремених пенитенцијарних система за жене. Пре свега, све већи број држава прихвата став да жене лишене слободе имају специфичне потребе које захтевају посебан приступ током извршења казне.

Једна од најзначајнијих карактеристика јесте примена принципа индивидуализације третмана. Савремени пенитенцијарни системи настоје да за сваку осуђеницу израде

⁷⁴ Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA), *Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services, Treatment Improvement Protocol (TIP) Series No. 57*, Rockville, Maryland, 2014, *cmp.* 241.

⁷⁵ The Sentencing Project, *Incarcerated Women and Girls, 2023*; Prison Policy Initiative, *Women's Mass Incarceration: The Whole Pie, 2024*, *cmp.* 33.

индивидуални план поступања који узима у обзир њене личне карактеристике, образовни ниво, породичне прилике, здравствено стање и ризик од поновног вршења кривичних дела.

Друга важна карактеристика односи се на развој образовних и радних програма. У већини савремених затвора женама је омогућено стицање основног и средњег образовања, похађање различитих курсева и учешће у радним активностима. Циљ ових програма јесте повећање могућности запошљавања након изласка на слободу и смањење ризика од рецидивизма.

Посебно значајан сегмент представља очување породичних односа. Савремени системи препознају да породична подршка има важну улогу у процесу ресоцијализације. Због тога се развијају различити облици контакта са породицом, укључујући продужене посете, програме за мајке и децу и друге облике подршке породичним везама.

Такође, све већа пажња посвећује се менталном здрављу осуђеница. Бројна истраживања указују на то да жене које се налазе на издржавању казне често имају искуства породичног насиља, сексуалног злостављања, сиромаштва или зависности. Из тог разлога савремени пенитенцијарни системи развијају различите облике психолошке и психијатријске подршке.

На крају, заједнички циљ већине савремених пенитенцијарних система јесте успешна ресоцијализација осуђеница и њихова поновна интеграција у друштво. Искуства европских држава и Сједињених Америчких Држава показују да су образовање, стручна обука, очување породичних односа и психолошка подршка кључни фактори који доприносе смањењу рецидивизма и успешном повратку осуђеница у друштвену заједницу.

X ПЕНИТЕНЦИЈАРНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Систем извршења кривичних санкција у Републици Србији организован је у складу са Законом о извршењу кривичних санкција, при чему посебно место у оквиру тог система заузимају пенитенцијарне установе за жене. Иако жене чине мањи део укупне затворске популације, њихов положај у систему извршења казне лишења слободе има значајну правну, социјалну и психолошку димензију. Савремени приступ извршењу кривичних

санкција полази од става да се приликом поступања према женама лишеним слободе морају уважити њихове специфичне психолошке, здравствене и социјалне потребе, као и улога коју велики број њих има у оквиру породице⁷⁶.

У Републици Србији извршење казне затвора према женама спроводи се у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, који представља једину специјализовану пенитенцијарну установу намењену пунолетним осуђеницама. Ова установа има посебан значај у систему извршења кривичних санкција, будући да се у њој извршавају казне затвора према свим пунолетним женским лицима, без обзира на врсту кривичног дела и дужину изречене казне. Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу организован је као установа полуотвореног типа, при чему у оквиру њега постоје различити режими смештаја и поступања у зависности од степена ризика, личности осуђенице и процене њеног понашања⁷⁷.

Историјски посматрано, формирање посебне установе за жене у Републици Србији представља последицу постепеног прихватања савремених пенолошких схватања, према којима жене лишене слободе захтевају посебан третман и услове извршења казне. У ранијим периодима жене су често биле смештане у посебне делове мушких затвора, што је доводило до бројних проблема у погледу безбедности, приватности и здравствене заштите. Оснивањем посебне установе створени су услови за организовање система који је прилагођен специфичним потребама жена лишених слободе.

Основни циљ извршења казне лишења слободе у Републици Србији јесте, у складу са савременим кривичноправним и пенолошким схватањима, ресоцијализација осуђених лица и њихово оспособљавање за живот у складу са законом након изласка на слободу. У том смислу, и у женским пенитенцијарним установама примењују се различити програми третмана који обухватају радно ангажовање, образовање, психолошку подршку и социјалну помоћ⁷⁸. Циљ ових програма јесте развијање осећаја одговорности, радних навика и способности за самосталан живот након издржавања казне.

⁷⁶ С. Константиновић Вилић, н. Петрушић, *ор. cit*, Ниш, 2010, *стр.* 417.

⁷⁷ С. Соколовић, *ор. cit*, *стр.* 47-52.

⁷⁸ В. Николић Ристановић, *Женска права и друштвена транзиција у СФРЈ*, Београд, 1997, *стр.* 88.

Савремена пенологија полази од става да се према свакој осуђеници мора поступати у складу са њеним личним карактеристикама, образовањем, здравственим стањем, породичним приликама и проценом ризика од поновног вршења кривичних дела⁷⁹. Из тог разлога у систему извршења кривичних санкција у Републици Србији примењују се различити програми поступања који имају за циљ да допринесу успешној ресоцијализацији осуђеница и смањењу рецидивизма.

Један од најзначајнијих сегмената третмана жена лишених слободе односи се на образовање и радно ангажовање. У Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу организују се различити облици радних активности и стручног оспособљавања, који имају за циљ стицање радних навика и професионалних вештина. Радно ангажовање има вишеструки значај, јер доприноси очувању радне дисциплине, јачању самопоуздања и припреми осуђеница за укључивање у друштвени живот након изласка на слободу. Поред рада, значајну улогу имају и образовни програми, који омогућавају завршетак основног и средњег образовања, као и укључивање у различите облике стручног усавршавања⁸⁰.

Посебно осетљиво питање у систему извршења казне лишења слободе према женама представља заштита породичних односа. Велики број осуђеница су мајке, а лишење слободе често доводи до прекида или нарушавања породичних веза. Одвајање од деце представља једну од најтежих последица издржавања казне затвора за жене и може изазвати озбиљне психолошке последице, како код мајки тако и код деце⁸¹. Из тог разлога у савременом систему извршења кривичних санкција настоји се да се омогући одржавање контакта осуђеница са породицом путем посета, телефонских разговора и других облика комуникације. Посебна пажња посвећује се трудницама и мајкама малолетне деце, у складу са домаћим прописима и међународним стандардима.

Здравствена заштита жена лишених слободе представља један од кључних аспеката њиховог положаја у пенитенцијарном систему Републике Србије. Поред опште здравствене заштите, осуђеницама се мора обезбедити и адекватна гинеколошка и психолошка помоћ.

⁷⁹ Д. Димовски, *Заштита жена у кривичном праву, Правна клиника за заштиту права жена – норме и паркса – зорник радова, Београд 2014, стр. 163.*

⁸⁰ *Међународни и домаћи правни оквир женских људских права и родне равноправности, стр. 23*

⁸¹ М. Костић, И. Б. Илић, *op cit*, стр. 337.

Значај овог питања посебно долази до изражаја ако се има у виду да је велики број жена лишених слободе пре доласка у затвор био изложен сиромаштву, породичном насиљу, зависности од психоактивних супстанци или различитим облицима психолошких траума. Савремени приступ извршењу казне зато подразумева и потребу очувања менталног здравља осуђеница, кроз психолошко саветовање и различите облике подршке.

Као пример добре праксе у савременом времену помиње се Казнено – поправни завод за жене у Игу, у Словенији. Ова установа смештена је на месту старог грофовског дворца, а капацитет је око три стотине осуђеница. У овој казнено-поправном заводу жене немају униформе, облаче се по сопственом нахођењу, носе накит, могу да користе шминку итд. Посебан допринос очувању контаката са породицом ова установа остварује тиме што у оквиру ње постоји кућа за посете без надзора, а постоји и породилиште у јаслама. Капија установе је дању откључана, а ноћу закључана из разлога безбедности осуђеница⁸².

Упркос настојањима да се систем извршења казне лишења слободе усклади са савременим међународним стандардима, у пракси и даље постоје бројни проблеми. Један од најзначајнијих проблема односи се на ограничене капацитете и чињеницу да у Републици Србији постоји само једна установа за извршење казне затвора према женама. Због тога су многе осуђенице смештене далеко од својих породица, што отежава одржавање породичних односа и негативно утиче на процес ресоцијализације⁸³. Поред тога, проблем представљају и недовољни материјални ресурси, ограничен број стручног особља и недовољна развијеност специјализованих програма подршке.

Посебан проблем представља положај жена које припадају осетљивим категоријама, као што су труднице, мајке са малолетном децом, жене са инвалидитетом, зависнице од психоактивних супстанци и жене са менталним поремећајима. Ове категорије осуђеница захтевају посебне услове смештаја и индивидуализован приступ, што у пракси није увек могуће обезбедити у довољној мери. Такође, у пракси су присутни и проблеми постпеналне

⁸² М. Костић, И. Б. Илић, *оп. cit*, *стр.* 341.

⁸³ Д. Димовски, И. Д. Милић, *оп. cit*, *стр.* 752.

заштите, будући да многе осуђенице након изласка на слободу немају адекватну подршку у процесу реинтеграције у друштво⁸⁴.

Значајан изазов представља и стигматизација жена након издржавања казне лишења слободе. Жене које су боравиле у затвору често се суочавају са осудом околине, тешкоћама приликом запошљавања и нарушеним породичним односима. Ове околности могу негативно утицати на њихову ресоцијализацију и повећати ризик од поновног вршења кривичних дела. Због тога се у савременој пенологији све више истиче значај постпеналне помоћи и подршке осуђеницама након изласка на слободу.

Имајући у виду све наведено, може се закључити да пенитенцијарне установе за жене у Републици Србији представљају важан сегмент система извршења кривичних санкција, чији је основни циљ не само извршење казне, већ и успешна ресоцијализација осуђеница. Иако су у претходном периоду учињени значајни кораци у усклађивању домаћег система са савременим међународним стандардима, у пракси и даље постоје бројни проблеми који захтевају даље реформе и унапређење положаја жена лишених слободе. Савремени приступ извршењу казне лишења слободе полази од потребе очувања људског достојанства, заштите основних права и стварања услова за успешан повратак осуђеница у друштво.

XI КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ПЕНИТЕНЦИЈАРНИХ УСТАНОВА ЗА ЖЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ДРУГИМ ДРЖАВАМА

Компаративна анализа пенитенцијарних установа за жене у Републици Србији и другим посматраним државама указује на постојање бројних сличности, али и одређених разлика које произилазе из степена развијености појединих пенитенцијарних система, законских решења и начина њихове примене у пракси. Иако су државе настале на простору бивше СФРЈ у великој мери задржале слична нормативна решења и традицију у извршењу кривичних санкција, уочавају се одређени помаци ка развоју родно осетљивијег приступа према женама лишеним слободе. Истовремено, искуства појединих западноевропских

⁸⁴ *Ј. Бакић Муфтић, Женска права, Сарајево, 2006, стр. 256.*

држава и скандинавских земаља указују на могуће правце даљег развоја и модернизације националних пенитенцијарних система.

Једна од основних заједничких карактеристика Србије и већине анализираних држава бивше Југославије јесте постојање само једне установе намењене извршењу казне затвора према женама. Такво решење присутно је у Србији, где све осуђенице издржавају казну у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, затим у Хрватској, где се жене упућују у Казнионицу у Пожеги, у Словенији у установу у Игу, као и у Северној Македонији, где се осуђенице смештају у женско одељење Казнено-поправног завода Идризово. Слично решење примењено је и у Црној Гори након изградње посебног затвора за жене у Спужу. Оваква организација пенитенцијарног система последица је чињенице да жене чине релативно мали проценат укупне затворске популације, који се у већини европских држава креће између три и пет процената.

Међутим, централизован систем смештаја осуђеница истовремено представља и један од највећих проблема у пракси. Будући да постоји само једна установа за жене на територији читаве државе, велики број осуђеница налази се далеко од својих породица и места пребивалишта. То отежава редовно одржавање контаката са децом и члановима породице, што може негативно утицати на процес ресоцијализације. Овај проблем присутан је како у Србији, тако и у Хрватској, Словенији, Северној Македонији и Црној Гори. Са становишта Бангкокских правила, која посебно наглашавају значај очувања породичних веза жена лишених слободе, овакво решење представља одређено ограничење које је тешко превазићи у државама са релативно малим бројем осуђеница.

У погледу нормативног уређења положаја жена лишених слободе може се закључити да већина анализираних држава полази од начела формалне равноправности мушкараца и жена током издржавања казне затвора. Законодавства Србије, Хрватске, Словеније, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Северне Македоније предвиђају да жене имају иста права као и мушкарци у погледу смештаја, рада, образовања, здравствене заштите, верских права и контакта са спољним светом. Посебна права признају се углавном у оним областима које произилазе из биолошких и социјалних специфичности жена, пре свега трудноће, порођаја и материнства.

Када је реч о заштити трудница и мајки са децом, уочава се висок степен сличности међу државама региона. У свим посматраним законодавствима предвиђен је посебан смештај за труднице и породиље, као и могућност прилагођене исхране и здравствене заштите. Такође, порођај се по правилу обавља у здравственим установама ван затвора, осим у Северној Македонији, где закон предвиђа могућност порођаја унутар установе уколико су обезбеђени одговарајући услови. Већина држава предвиђа и могућност одлагања извршења казне затвора трудницама и мајкама мале деце, што представља значајан механизам заштите интереса детета.

Одређене разлике постоје у погледу дужине боравка детета уз мајку у затвору. Док у Србији и Хрватској дете може остати уз мајку до навршене треће године живота, у Словенији и Северној Македонији тај период траје до навршене прве године живота детета. Ова решења одражавају различите приступе балансирању између права детета на контакт са мајком и потребе да се његов развој одвија у средини која није затворског карактера.

Посебно значајно место у компаративној анализи заузима питање здравствене заштите жена лишених слободе. Иако сва законодавства формално гарантују право на здравствену заштиту, у пракси постоје значајне разлике у степену развијености здравствених служби. У већини држава региона родно специфична здравствена заштита своди се на обезбеђивање гинеколошких прегледа и посебне бриге о трудницама и породиљама. Међутим, детаљнија законска решења која би регулисала репродуктивно здравље жена, превенцију болести, психолошку подршку и лечење траума углавном изостају.

У том погледу посебно се издваја словеначки модел. Казнено-поправна установа у Игу обезбеђује редовне гинеколошке прегледе, прегледе код лекара опште праксе, стоматолога и психијатра, што указује на значајно развијенији систем здравствене заштите у односу на већину држава региона. Поред тога, услови смештаја и организација свакодневног живота у овој установи у великој мери су прилагођени потребама осуђеница. Управо због тога установа у Игу представља један од најзначајнијих позитивних примера добре праксе у региону и може послужити као модел за будуће реформе у другим државама, укључујући и Републику Србију.

Значајне разлике могу се уочити и у погледу материјалних услова смештаја. Док су поједине установе у региону оптерећене ограниченим капацитетима и недовољним материјалним ресурсима, поједини затвори показују висок степен хуманизације затворског окружења. Најизразитији пример представља управо установа у Игу, где осуђенице немају обавезу ношења униформе, могу да користе сопствену гардеробу, козметику и накит, а на располагању су им бројни рекреативни и друштвени садржаји. Овакво решење доприноси очувању личног достојанства и индивидуалности осуђеница, што представља један од основних постулата савремене пенологије.

Са друге стране, у Црној Гори осуђенице су обавезне да носе униформу, док је употреба личне гардеробе ограничена на одређене периоде дана. Иако су услови смештаја у новом затвору у Спужу оцењени као задовољавајући, може се закључити да је степен либерализације затворског режима мањи него у словеначком систему. Србија се у том погледу налази између ова два модела, настојећи да обезбеди хумане услове смештаја, али без значајнијег одступања од традиционалног концепта извршења казне затвора.

У области образовања, рада и ресоцијализације већина посматраних држава настоји да осуђеницама обезбеди могућност стицања нових знања и радних навика. У Хрватској, Босни и Херцеговини, Србији и Северној Македонији организују се различити облици радне терапије, занатске радионице, образовни програми и културне активности. Ипак, у поређењу са скандинавским државама и појединим западноевропским земљама, ови програми су често ограничени расположивим финансијским средствима и кадровским капацитетима.

Анализа скандинавских држава, Немачке, Француске и Велике Британије показује да савремени трендови у извршењу казне затвора све више наглашавају индивидуализацију третмана, заштиту менталног здравља и очување породичних односа. Посебан значај придаје се психолошкој подршци, третману зависности, програмима образовања и професионалног оспособљавања, као и припреми осуђеница за живот након отпуста из затвора. У појединим државама развијене су и посебне јединице за мајке и децу, које имају за циљ очување породичних веза и ублажавање негативних последица институционализације.

Упоређујући Републику Србију са анализираним државама може се закључити да домаћи пенитенцијарни систем у основним елементима прати регионалне и европске стандарде. Законодавни оквир обезбеђује основна права жена лишених слободе и предвиђа посебну заштиту трудница и мајки са децом. Међутим, и даље постоји простор за даље унапређење, нарочито у области здравствене заштите, психолошке подршке, постпеналне помоћи и очувања породичних односа.

Посебно је значајно унапређивање родно осетљивог приступа, у складу са Бангочким правилима и савременим међународним стандардима. Искуства Словеније, скандинавских држава и појединих западноевропских земаља показују да је могуће развити пенитенцијарни систем који ће истовремено обезбедити безбедност, поштовање људског достојанства и ефикасну ресоцијализацију осуђеница. У том смислу, нарочито се издваја Казнено-поправни завод за жене у Игу, који својом организацијом, условима смештаја, здравственом заштитом и приступом очувању породичних односа представља један од најуспешнијих примера поступања према женама лишеним слободе у региону.

На основу свега наведеног може се закључити да су државе настале на простору бивше Југославије у великој мери ускладиле своје законодавство са међународним стандардима за поступање према женама лишеним слободе. Ипак, у пракси и даље постоје бројни изазови који се односе на материјалне услове, здравствену заштиту, доступност специјализованих програма и очување породичних односа. Даљи развој пенитенцијарних система требало би усмерити ка јачању ресоцијализацијске функције казне затвора, индивидуализацији третмана и потпунијем уважавању специфичних потреба жена лишених слободе.

XII СПЕЦИФИЧНИ ПРОБЛЕМИ ЖЕНА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ

Жене лишене слободе представљају посебно осетљиву категорију у оквиру пенитенцијарног система. Иако чине мањи проценат укупне затворске популације, њихов положај праћен је бројним специфичним проблемима који се разликују од проблема са којима се суочавају мушкарци у затворским установама. Савремена пенологија полази од става да се жене лишене слободе не могу посматрати искључиво кроз призму извршеног кривичног дела, већ и кроз друштвене, психолошке и породичне околности које су често у

непосредној вези са њиховим криминалним понашањем⁸⁵. Управо због тога савремени системи извршења кривичних санкција настоје да развију посебне механизме заштите и подршке женама у пенитенцијарним установама.

Један од основних проблема жена лишених слободе јесте њихова маргинализованост у оквиру затворског система. Будући да жене чине значајно мањи део затворске популације, пенитенцијарни системи су традиционално били организовани према потребама мушкараца. Из тог разлога, у многим државама, па и у Републици Србији, што је посебно истакнуто у претходном делу ово рада, постоји ограничен број специјализованих установа за жене. Последица таквог стања јесте да су осуђенице често смештене далеко од места пребивалишта и својих породица, што отежава одржавање породичних и социјалних веза.

Посебан проблем представља одвајање жена од деце и породице. За велики број жена лишених слободе улога мајке представља централни део њиховог личног и друштвеног идентитета. Издржавање казне лишења слободе често доводи до прекида свакодневног контакта са децом, што може имати озбиљне последице како по мајку, тако и по дете. Код осуђеница се често јављају осећај кривице, анксиозност, депресија и страх од губитка родитељске улоге. Са друге стране, деца жена лишених слободе неретко се суочавају са емоционалним тешкоћама, социјалном стигматизацијом и нестабилним породичним окружењем⁸⁶.

Проблем је посебно изражен у случајевима када су жене једини или примарни старатељи деце. У таквим ситуацијама лишење слободе мајке може довести до раздвајања деце од породичне средине, смештаја у установе социјалне заштите или преузимања бриге од стране других чланова породице. Савремени пенолошки системи настоје да ублаже ове последице омогућавањем редовних посета, телефонских и других видова комуникације, а у појединим државама постоје и посебни програми који омогућавају боравак малолетне деце уз мајку током одређеног периода. Међутим, аутор овог рада среће пажњу на проблем што у највећем броју држава, у које спада и Република Србија, постоји веома мали број пенитенцијарних установа за жене, из ког разлога је изузетно отежано одржати контакт

⁸⁵ В. Николић Ристановић, *Жене као жртве криминалитета*, Београд, 1989, стр.87.

⁸⁶ В. Гроздановић, А. Шелих, *Жене и затвор*

затворенице са члановима њене породице, како из организацијских, тако и из финансијских разлога.

Проблем малог броја пенитенцијарних установа за жене огледа се и у чињеници да су те установе преоптерећене великим бројем осуђеница, а многе жене и чекају како би се ослободило место да би могле да издрже казну која им је изречена и што пре се реинтегришу у друштво.

Здравствени проблеми жена лишених слободе представљају још један од значајних аспеката њиховог положаја у пенитенцијарним установама. Поред опште здравствене заштите, жене имају и специфичне здравствене потребе које се односе на репродуктивно здравље, трудноћу, порођај и гинеколошку негу⁸⁷. У пракси се често указује на недовољну доступност специјализоване здравствене заштите, недостатак медицинског особља и ограничене капацитете за адекватно лечење.

Посебну пажњу захтева положај трудница и породиља у затворским установама. Трудноћа у условима лишења слободе представља изузетно осетљиво питање, будући да неадекватни услови смештаја, стрес и ограничена здравствена заштита могу негативно утицати како на здравље мајке, тако и на развој детета. Из тог разлога савремени међународни стандарди инсистирају на обезбеђивању посебне медицинске неге, адекватне исхране и хуманог поступања према трудницама и породиљама у пенитенцијарним установама⁸⁸.

Поред физичког здравља, код жена лишених слободе посебно је изражен проблем менталног здравља. Истраживања показују да је код жена у затворима у већој мери присутна депресија, анксиозност, посттравматски стресни поремећај и различити облици психичких траума. Значајан број осуђеница пре доласка у затвор био је изложен породичном насиљу, сексуалном злостављању или другим облицима виктимизације⁸⁹. Таква искуства често

⁸⁷ М. Павловић, *Трудноћа и материнство у затворским условима, изворни научни рад, правник-асистент Правног факултета у Новом Саду*, стр. 507

⁸⁸ *International Centre for Prison Studies, Guidance Note 13: Reforming Women's Prisons*, стр. 4.

⁸⁹ В. Николић Ристановић, *op. cit*, стр. 111.

остављају дуготрајне психолошке последице које се додатно продубљују условима живота у затвору.

Проблем зависности од психоактивних супстанци такође је веома присутан код жена лишених слободе. Код великог броја осуђеница криминално понашање непосредно је повезано са злоупотребом наркотика или алкохола. Уколико пенитенцијарни систем не обезбеди адекватне програме лечења и рехабилитације, постоји велики ризик од поновног вршења кривичних дела након изласка на слободу. Главни разлог за такву ситуацију је, пре свега, неадекватна постепална помоћ осуђеницама које трпе стигматизацију и отежана им је реинтеграција у друштво. Због тога савремени приступи све више наглашавају значај психолошке подршке, терапијских програма и рада на сузбијању зависности.

Један од специфичних проблема жена лишених слободе јесте, као што је напоменуто, и изложеност различитим облицима дискриминације и стигматизације. У многим друштвима криминално понашање жена често се посматра строже него криминално понашање мушкараца, јер се доживљава као одступање не само од правних, већ и од традиционалних друштвених и породичних улога. Из тог разлога жене након изласка из затвора неретко теже проналазе запослење, теже обнављају породичне односе и чешће се суочавају са социјалном изолацијом.

Стигматизација жена лишених слободе посебно негативно утиче на процес ресоцијализације. Недостатак подршке породице и друштва може довести до осећаја одбачености и безнађа, што повећава ризик од рецидивизма. Савремена пенологија због тога наглашава значај постпеналне помоћи, која подразумева пружање подршке осуђеницама након изласка на слободу, нарочито у области запошљавања, смештаја, здравствене заштите и поновног успостављања породичних односа⁹⁰.

Посебан проблем у пракси представља недовољна прилагођеност програма третмана специфичним потребама жена. У многим пенитенцијарним установама програми рада, образовања и стручног оспособљавања традиционално су били креирани према мушкој затворској популацији, без довољног уважавања специфичности жена. Савремени приступи

⁹⁰ С. Константиновић Вилић, *оп. cit.*, стр. 183.

полазе од потребе да се женама омогуће програми који ће допринети њиховом економском осамостаљивању, стицању практичних вештина и успешнијој реинтеграцији у друштво.

Проблем представља и ограничена доступност специјализованог стручног особља у женским пенитенцијарним установама. Успешан третман жена лишених слободе захтева ангажовање психолога, социјалних радника, педагога и здравствених радника који су обучени за рад са осетљивим категоријама осуђеница. Недостатак стручног кадра може значајно утицати на квалитет третмана и могућност остваривања ресоцијализационих циљева.

У савременој пенологији све више се указује и на проблем институционализације жена лишених слободе. Дуготрајан боравак у затворским условима може довести до губитка самосталности, пасивизације и тешкоћа у прилагођавању животу на слободи. Овај проблем је посебно изражен код жена које су пре лишења слободе живеле у условима сиромаштва, насиља или социјалне искључености, јер затвор у таквим случајевима може постати средина на коју се осуђеница временом привикава⁹¹.

Имајући у виду све наведене проблеме, савремени приступ положају жена лишених слободе заснива се на принципу индивидуализованог и хуманог третмана. Полази се од става да је неопходно уважавање специфичних потреба жена у свим фазама извршења казне лишења слободе, од смештаја и здравствене заштите до образовања, рада и постпеналне подршке. Само такав приступ може допринети успешној ресоцијализацији осуђеница и смањењу ризика од поновног вршења кривичних дела.

Специфични проблеми жена лишених слободе указују да савремени пенитенцијарни системи не смеју бити засновани искључиво на принципима безбедности и репресије. Напротив, неопходно је развијање система који ће, уз поштовање људских права и достојанства личности, омогућити женама лишеним слободе реалну могућност друштвене реинтеграције и повратка законитом начину живота.

⁹¹ С. Ћопић, Б. Шаћири, *Жене у затвору у Србији: услови за живот осуђеница у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, Темида, 2012.*

XIII КАЗНЕНО – ПОПРАВНИ ЗАВОД ЗА ЖЕНЕ У ПОЖАРЕВЦУ

У оквиру израде овог рада спроведено је емпиријско истраживање у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, једином заводу у Републици Србији намењеном извршењу казне затвора над пунолетним женским лицима. Истраживање је реализовано путем интервјуа са запосленим лицима у установи, са циљем прикупљања података о структури осуђеница, условима извршења казне, програмима ресоцијализације, специфичним потребама жена на издржавању казне затвора, као и изазовима са којима се сусрећу како током боравка у установи тако и након отпуста на слободу.

Добијени подаци указују на специфичности женске затворске популације и омогућавају боље разумевање положаја жена у систему извршења кривичних санкција у Републици Србији.

Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу тренутно броји око 250 осуђеница, што према наводима запослених представља приближно максималан капацитет установе. У јануару 2026. године су проширени смештајни капацитети тако што је отворена нова зграда за смештај осуђеница, међутим, проблем преоптерећености једине заводске установе за жене у Републици Србији и даље постоји. Иако прецизни подаци о уделу жена у укупној затворској популацији Републике Србије нису били доступни, истакнуто је да се често јавља проблем недостатка места, услед чега поједине осуђенице чекају на пријем у установу.

Структуру осуђеница у највећој мери чине жене осуђене за имовинска кривична дела, пре свега крађе. Према искуствима запослених, управо код ових кривичних дела бележи се највећи број повратника. Као један од основних разлога наводе се неповољни материјални услови и сиромаштво из којих многе осуђенице потичу. Поред крађа, значајан број жена издржава казну због кривичних дела у вези са неовлашћеном производњом и стављањем у промет опојних дрога, док су заступљена и најтежа кривична дела, укључујући убиства и чедоморства.

Током разговора са представницима установе указано је и на чињеницу да се међу осуђеницама налази велики број жена које су пре извршења кривичног дела биле изложене дуготрајном породичном насиљу, злостављању или другим облицима виктимизације. У

појединим случајевима управо су такве околности претходиле извршењу најтежих кривичних дела, најчешће из страха за сопствену безбедност или безбедност деце. Ипак, током издржавања казне, осуђенице које показују позитивне промене у понашању и успешно напредују у третману могу остварити законом предвиђене погодности, укључујући и привремене изласке из установе.

Смештај осуђеница организован је у складу са степеном ризика, тежином извршеног кривичног дела и проценом личности. Након пријема у завод, сва лица се најпре смештају у пријемно одељење, где се прати њихово понашање и врши процена на основу које се одређује даљи смештај у отворено, полуотворено или затворено одељење. Посебно значајну улогу у том поступку има мишљење службе за обезбеђење, нарочито у случајевима када се процењује да ли лице треба сместити у строжи или блажи режим извршења казне. Према проценама запослених, између једне четвртине и једне трећине осуђеница налази се у затвореном одељењу.

Иако се у установи спроводе бројни програми рада и третмана, конфликти међу осуђеницама нису ретка појава. Према речима запослених, инциденти се дешавају релативно често, а најчешће су последица досаде, неактивности и недовољне укључености у радне и васпитне активности. Уочено је да су конфликтима склоније осуђенице које не учествују у програмима поступања и не показују заинтересованост за сопствену ресоцијализацију.

Свакодневни живот у заводу организован је по строго утврђеном распореду. Буђење је у шест часова, односно у седам часова током празничних дана. Након јутарње поделе терапије следи доручак, а затим радно ангазоване осуђенице одлазе на своја радна места. Радне активности обухватају послове у кројачкој радионици, грнчарској секцији, производњи рамова за кошнице, обради пољопривредних производа, као и рад у пластеницима и баштама у оквиру комплекса завода. Поред тога, осуђеницама су доступне различите секције, попут ликовне и драмске секције, које имају значајну улогу у развоју креативности и стицању социјалних вештина. Радно време и дневне активности организовани су тако да подстичу развијање радних навика и одговорности. Важно је

истаћи да осуђенице са добрим владањем имају могућност да буду радно ангажоване и ван заводске установе.

Право на образовање није ускраћено лицима на издржавању казне. У оквиру установе могуће је завршити основно образовање до осмог разреда, док се средњошколско и више образовање може наставити о сопственом трошку. Осуђенице имају могућност полагања испита и стицања додатних квалификација, под условом да испуњавају обавезе предвиђене индивидуалним програмом поступања.

Психолошка и васпитна подршка представљају важан сегмент третмана. Сваки павиљон има свог васпитача коме се осуђенице могу обратити ради разговора и саветодавне подршке. Овакав облик рада има за циљ пружање помоћи у превазилажењу личних проблема, лакшем прилагођавању условима живота у установи и припреми за повратак у друштвену средину.

Ресоцијализација осуђеница остварује се кроз радно ангажовање, образовање, стручно оспособљавање и учешће у различитим секцијама и програмима. Основна сврха ових активности јесте развијање радних навика, одговорности и социјалних компетенција које би требало да допринесу успешнијој реинтеграцији након отпуста.

Посебна пажња посвећује се трудницама и мајкама које се налазе на издржавању казне. У оквиру завода постоје посебно организовани простори за труднице и породиље, као и породилиште. Помоћ у брзи о новорођенчади пружају посебно ангажоване осуђенице. Дете може боравити са мајком у заводу до навршене друге године живота, након чега се, уколико отац није у могућности или не жели да преузме бригу о детету, у поступак укључују надлежни центри за социјални рад. Према наводима запослених, осуђеницама се, уколико су испуњени законски и медицински услови, може омогућити и приступ поступцима вантелесне оплодње.

Одржавање контакта са породицом представља један од најзначајнијих фактора успешне ресоцијализације. У заводу постоје различити облици посета које могу трајати један, два или три сата. Једночасовне посете су под непосредним надзором службеника обезбеђења и без физичког контакта. Двочасовне посете подразумевају повремене надзор,

док се трочасовне породичне посете реализују без непосредне контроле. Међутим, чињеница да је ова установа једини женски затвор у Србији представља значајно оптерећење за породице које долазе из удаљених делова земље, како у финансијском тако и у организационом смислу.

Проблеми зависности присутни су код одређеног броја осуђеница. У случајевима тежих облика зависности од алкохола или психоактивних супстанци, осуђенице се упућују на лечење у Специјалну затворску болницу, након чега се, по стабилизацији здравственог стања, враћају на даље издржавање казне у матичну установу.

Према проценама запослених, стопа рецидивизма међу женама је веома висока и износи приближно 70%. Најчешће је реч о поновном вршењу истих или сличних кривичних дела, посебно крађа и кривичних дела повезаних са опојним дрогама. Као главни разлози повратништва наводе се сиромаштво, недостатак породичне подршке, проблеми приликом запошљавања, негативна реакција околине и тешкоће у прилагођавању животу на слободи након дужег периодаведеног у затвору.

Након отпуста из установе остварује се сарадња са центрима за социјални рад и другим надлежним институцијама, нарочито у случајевима када је осуђеница била укључена у програме лечења или социјалне заштите. Ипак, завод након отпуста нема надлежност за даље праћење бивших осуђеница, већ им обезбеђује превозну карту до места пребивалишта.

Запослени истичу да један од највећих изазова у раду са женском затворском популацијом представља потреба за посебно пажљивим и сензибилисаним приступом у комуникацији. Жене често интензивније доживљавају боравак у затвору, а посебно осетљиви периоди су долазак у установу и време након порођаја, када је неопходан повећан степен разумевања и професионалне подршке.

Као специфичан проблем истакнут је и положај притвореница. С обзиром на то да се све жене којима је одређен притвор смештају у Пожаревац, а судски поступци се воде пред судовима широм Републике Србије, њихово често спровођење на суђења изазива значајне трошкове. Према наводима запослених, ти трошкови у појединим случајевима могу бити

већи од материјалне штете настале извршењем кривичног дела које је предмет судског поступка.

Сprovedено истраживање показало је да женска затворска популација поседује бројне специфичности које је разликују од мушке затворске популације. Поред изражених социјалних и економских проблема који често претходе вршењу кривичних дела, жене се суочавају и са посебним изазовима током издржавања казне и након повратка у друштво. Због тога је неопходно континуирано унапређивати програме подршке, ресоцијализације и постпеналне помоћи, како би се смањила стопа повратништва и олакшала успешна друштвена реинтеграција осуђеница.

XIV РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И РЕЦИДИВИЗАМ

Ресоцијализација представља један од основних циљева савременог система извршења кривичних санкција. Њен значај огледа се у настојању да се осуђеном лицу омогући успешан повратак у друштво након издржане казне, уз прихватање друштвених и правних норми и одустајање од криминалног понашања. Савремена пенологија полази од става да сврха казне лишења слободе не може бити искључиво репресија и изолација учиниоца кривичног дела, већ и његово оспособљавање за законит живот након отпуста из установе⁹².

Када су у питању жене лишене слободе, значај ресоцијализације је још израженији. Као што је приказано у претходним поглављима, велики број осуђеница потиче из социјално и економски неповољних средина, а њиховој криминалној активности често претходе породично насиље, сиромаштво, зависност од психоактивних супстанци и нарушени породични односи. Из тог разлога процес ресоцијализације не може се свести искључиво на поштовање затворске дисциплине, већ мора обухватити свеобухватан рад на отклањању узрока који су довели до криминалног понашања.

Резултати емпиријског истраживања спроведеног у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу показују да се у установи спроводе бројни програми усмерени на

⁹² С. Константиновић Вилић, М. Костић, *op. cit.*, стр. 27-29.

припрему осуђеница за живот након издржавања казне. Радно ангажовање, образовни програми, учешће у различитим секцијама, као и подршка васпитача и других стручних лица, представљају важне механизме ресоцијализације. Према наводима представника казнено – поправног завода у Пожаревцу, осуђенице које су укључене у програме рада и третмана показују већи степен дисциплине, одговорности и спремности за промену понашања.

Посебно је значајно запажање да се конфликти међу осуђеницама чешће јављају код лица која нису довољно укључена у радне и васпитне активности. Та чињеница указује да радно ангажовање и активан третман немају искључиво економску или образовну функцију, већ представљају важан механизам социјализације и развијања осећаја личне одговорности. Управо кроз рад и стицање нових вештина осуђенице стичу самопоуздање и развијају способности неопходне за самосталан живот након отпуста.

Посебан значај за успешну ресоцијализацију имају породични односи. Истраживање је показало да одржавање контакта са породицом представља један од најважнијих фактора који позитивно утичу на понашање осуђеница током издржавања казне. Међутим, чињеница да у Републици Србији постоји само један казнено-поправни завод за жене значајно отежава одржавање породичних веза. Многе породице живе у удаљеним деловима земље, због чега су посете повезане са значајним финансијским и организационим трошковима. Последица тога је да поједине осуђенице током издржавања казне имају веома ограничене контакте са најближима, што може негативно утицати на њихову психолошку стабилност и каснију реинтеграцију у друштво.

Успешност ресоцијализације најчешће се процењује кроз појаву рецидивизма. Рецидивизам представља поновно вршење кривичних дела након претходне осуде и један је од најважнијих показатеља ефикасности пенитенцијарног система. Уколико се осуђено лице након издржавања казне поново врати криминалном понашању, поставља се питање у којој мери је остварен циљ кажњавања и да ли су примењене мере третмана биле довољно делотворне.

Подаци добијени током истраживања указују на забрињавајуће висок степен повратништва међу женама у Републици Србији. Према проценама запослених у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, стопа рецидивизма износи приближно 70%. Највећи број повратница поново врши имовинска кривична дела, нарочито крађе, као и кривична дела повезана са злоупотребом опојних дрога. Овај податак указује да се значајан број осуђеница након изласка на слободу поново суочава са истим проблемима који су претходно довели до криминалног понашања.

Узроци рецидивизма су бројни и међусобно повезани. Као најзначајнији фактори током истраживања издвојени су сиромаштво, незапосленост, недостатак породичне подршке, зависност од психоактивних супстанци и негативан однос друштвене средине према бившим осуђеницама. Велики број жена након изласка из затвора нема обезбеђен извор прихода, нема решено стамбено питање или се враћа у исто окружење које је претходно допринело развоју криминалног понашања. У таквим околностима ризик од повратка криминалу постаје значајно већи.

Посебно је изражен проблем стигматизације. За разлику од мушкараца, жене се након издржавања казне често суочавају са додатном друштвеном осудом јер се њихово криминално понашање посматра и као одступање од традиционалних породичних и родних улога. Таква стигматизација отежава запошљавање, успостављање нових социјалних односа и обнову породичних веза. Последица тога може бити осећај изолованости и безнађа, што додатно повећава ризик од рецидивизма.

Посебно значајан закључак до којег се дошло током истраживања односи се на недовољно развијен систем постпеналне подршке. Иако током издржавања казне постоје различити облици третмана и подршке, након отпуста улога заводске установе практично престаје. Према наводима представника, осуђеници се по отпусту обезбеђује превозна карта до места пребивалишта, док се даљи ток њене реинтеграције препушта другим институцијама или личној иницијативи. Такво решење тешко може обезбедити континуитет подршке који је неопходан за успешан повратак у друштво.

Управо у области постпеналне заштите аутор овог рада види један од највећих простора за унапређење система извршења кривичних санкција у Републици Србији. Ефикаснија сарадња казнено-поправних установа, центара за социјални рад, служби за запошљавање, здравствених установа и организација цивилног друштва могла би значајно допринети смањењу ризика од повратништва. Посебан значај имали би програми који би осуђеницама обезбедили помоћ при запошљавању, стамбеном збрињавању, наставку лечења зависности и обнови породичних односа.

Савремени приступи превенцији рецидивизма полазе од индивидуализације третмана и процене ризика. С обзиром на различите животне околности, потребе и проблеме са којима се осуђенице суочавају, није могуће применити јединствен модел поступања према свим лицима. Због тога је неопходно да програми ресоцијализације буду прилагођени конкретним потребама сваке осуђенице, како током боравка у установи тако и након њеног отпуста.

На основу теоријских сазнања и резултата спроведеног истраживања може се закључити да су ресоцијализација и спречавање рецидивизма међусобно нераздвојно повезани процеси. Иако Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу спроводи различите облике третмана који доприносе припреми осуђеница за повратак у друштво, висока стопа рецидивизма указује да постоје озбиљни проблеми који превазилазе оквире саме установе. Због тога је неопходно посматрати ресоцијализацију као процес који не престаје даном отпуста из затвора, већ се наставља кроз системску и континуирану подршку у заједници. Само на тај начин могуће је остварити сврху кажњавања, обезбедити успешну друштвену реинтеграцију осуђеница и смањити ризик од поновног вршења кривичних дела.

XV ЗАКЉУЧАК

Казна лишења слободе, као централни институт савременог кривичног права и најинтензивнији облик државне реакције на криминалитет, прошла је кроз комплексну вишевековну еволуцију – од примитивних облика елиминације и физичке репресије до модерних, хуманизованих система усмерених ка ресоцијализацији. Проучавање овог феномена кроз призму правне доктрине, пенологије и социологије права недвосмислено указује на то да кривична санкција не представља само нормативно уређен механизам принуде, већ и веродостојан одраз цивилизацијског нивоа, етичких вредности и друштвене свести епохе у којој се примењује. Прелазак са репресивних модела кажњавања, утемељених на одмазди и талионском начелу, на мешовите теорије које примарни фокус стављају на специјалну превенцију и преваспитање, означио је радикални заокрет у поретку кривичног извршења. Ипак, упркос нормативном напретку и прокламованој хуманизацији, савремени затворски системи широм света, укључујући и систем Републике Србије, суочавају се са озбиљним структуралним и функционалним изазовима који доводе у питање оправданост прекомерне употребе институционалне изолације.

Кроз историјску ретроспективу уочава се да лишење слободе у античком добу и средњем веку није имало самосталан казнени карактер у данашњем смислу те речи, већ је превасходно служило као мера обезбеђења присуства окривљеног до суђења или до извршења телесне или смртне казне. Тек са епохом просветитељства и појавом хуманистичких идеја предвођених мислиоцима попут Чезареа Бекарије, отвара се расправа о сразмерности, законитости и сврсисходности кажњавања, што поставља темеље за обликовање затвора као кључног правног инструмента. Векови који су уследили донели су стандардизацију затворских режима, али су истовремено оголили и све негативне нуспроизоде дуготрајне изолације, као што су затворска субкултура, затворска неуроza (призониzација), социјална стигматизација и дубока дестабилизација породичних односа осуђеног лица. Управо због тога, савремена пенолошка мисао с правом посматра казну лишења слободе као *ultima ratio* – крајње средство којем се прибегава тек када се исцрпе све друге, блаже могућности ванзатворског санкционисања и друштвене интервенције.

Посебан, и научно најизазовнији аспект овог рада, представља анализу положаја и третмана жена унутар пенитенцијарног система. Историјски гледано, али и у савременим оквирима, затворски системи су антрополошки, архитектонски и функционално пројектовани према профилу просечног мушког преступника, који традиционално чини апсолутну већину затворске популације. Због ове овакве поставке, специфичне потребе жена у затворима дуго су остајале на маргини правне регулативе и пенолошке праксе. Међутим, криминалитет жена се битно разликује од мушког криминалитета – како по својој структури, мотивима и динамици, тако и по степену испољене друштвене опасности и насиља. Жене знатно ређе врше тешка кривична дела са елементима насиља, а њихова криминална активност је најчешће повезана са имовинским деликтима, злоупотребом психоактивних супстанци, или је пак индукована дуготрајним претрпљеним породичним и партнерским насиљем. Игнорисањем ових базичних разлика и применом идентичних модела изолације и обезбеђења према женама и мушкарцима, креира се привидна равноправност која у пракси суштински прераста у дискриминацију и додатну виктимизацију осуђених жена.

Један од кључних закључака изведених у овом раду односи се на неопходност доследне и дубоке индивидуализације и хуманизације третмана осуђених жена. Процес ресоцијализације женске популације не може се успешно спроводити кроз круте, униформне шаблоне. Савремени пенолошки програми морају у потпуности уважити психофизичке специфичности жена, са посебним акцентом на њихово репродуктивно здравље, гинеколошку негу и специфичне психолошке профиле. Велики број жена које се нађу иза затворских зидова носи тешке трауме из прошлости, укључујући физичко, сексуално и емоционално злостављање. Због тога затворски третман не сме бити искључиво репресиван и усмерен на пуко одслужење времена, већ мора поседовати изражену терапеутску компоненту. Психосоцијална подршка, вођена стручним лицима, мора бити усмерена на превазилажење траума, јачање самопоштовања и развијање механизма за конструктивно суочавање са животним кризама, што је базични предуслов за смањење стопе поврата, односно рецидивизма.

Надаље, материнство у условима лишења слободе представља један од најсложенијих правних, етичких и хуманитарних проблема савремене пенологије. Одвајање мајке од

детета услед изрицања затворске казне производи разорне психолошке последице по обе стране, остављајући трајне ожиљке на емоционални развој детета и изазивајући дубок осећај кривице, анксиозности и очаја код мајке. Иако законодавство у Републици Србији предвиђа одређене модалитете који омогућавају да труднице и мајке са децом до одређене доби бораве заједно у посебним, прилагођеним деловима установе, у пракси се често јављају просторни, материјални и организациони недостаци. Ресоцијализација жена мора примарно циљати на очување, обнову и јачање породичних веза. Обезбеђивање хуманијих услова за посете деце, креирање простора који визуелно и атмосферски не подсећају на затворску строгост, као и продужавање временаведеног у контакту са децом, кључни су фактори који осуђеној жени дају мотивацију за промену понашања и успешну реинтеграцију у друштво након отпуста.

Економски и едукативни аспекти унутар женских пенитенцијарних установа такође захтевају корениту реформу. Традиционални програми радног ангажовања и професионалне обуке жена у затворима често су родно стереотипизовани и ограничени на активности попут шивења, прања, кувања или одржавања хигијене. Иако ове активности имају одређену употребну вредност унутар самог затворског система, оне су суштински анахроне и не пружају осуђеним женама адекватне, конкурентне вештине на савременом, високотехнолошком и динамичном тржишту рада. Да би се спречила економска маргинализација и зависност које жене након изласка из затвора често поново гурају у зону криминалних активности, неопходно је организовати модерне програме едукације, стицања ИТ писмености, предузетничких вештина и заната који су дефицитарни и финансијски исплативи на слободи. Финансијска самосталност бивших осуђеница представља један од најјачих одбрамбених стубова против рецидивизма.

Архитектонски и просторни услови такође играју незаменљиву улогу у креирању пенолошког амбијента. Чињеница да у многим државама, па и у нашем региону, постоји мали број специјализованих установа искључиво за жене (често само једна казнено-поправна установа за жене на нивоу целе државе, као што је то случај са КПЗ за жене у Пожаревцу у Србији), условљава да се у истом просторном комплексу налазе и жене које су учиниле лакше деликте и вишеструке повратнице, као као и оне са озбиљним менталним поремећајима и поремећајима у понашању. Оваква концентрација различитих категорија

осуђеница унутар лимитираних просторних капацитета озбиљно отежава спровођење адекватне категоризације и сепарације, повећавајући ризик од негативног институционалног утицаја и нарушавања безбедности. Држава мора континуирано улагати у инфраструктуру, модернизацију и ширење специфичних смештајних капацитета за жене, како би се обезбедили услови који су у потпуности усклађени са међународним стандардима, попут Бангкокских правила УН, која се експлицитно баве третманом жена преступница.

У коначном погледу, успешна ресоцијализација и реинтеграција осуђених жена не завршава се проласком кроз затворску капију по истеку казне; напротив, критична фаза наступа управо у моменту њиховог повратка у отворену друштвену средину. Постпенални прихват у нашем правном и социјалном систему и даље представља најслабију карику у ланцу кривичног правосуђа. Жене се након изласка са издржавања казне суочавају са двоструком стигматизацијом – друштво их осуђује не само као прекршиоце закона, већ и као жене које су изневериле традиционалне друштвене улоге мајке, супруге и стуба породице. Ова дубока друштвена осуда често води ка потпуној изолацији, губитку примарне подршке, немогућности проналажења запослења и крова над главом. Без организованог, институционализованог и континуираног система постпеналне помоћи, који укључује сарадњу судства, пенитенцијарних установа, центара за социјални рад, националних служби за запошљавање и невладиног сектора, сви напори уложени током трајања затворског третмана бивају брзо анулирани.

На основу целокупног истраживања спроведеног у оквиру овог мастер рада, може се закључити да будућност пенитенцијарног система у Републици Србији мора ићи у правцу деинституционализације и драстичног смањења употребе кратких казни затвора, кроз интензивнији развој и примену алтернативних санкција и мера, као што су рад у јавном интересу, условна осуда са заштитним надзором и електронски надзор (кућни затвор). За женску популацију, ове ванзатворске алтернативе имају немерљив значај јер омогућавају кажњавање и корекцију понашања без кидања виталних породичних веза и без излагања деструктивним утицајима затворске средине. Када је пак изолација неизбежна услед тежине кривичног дела, она мора бити организована унутар високо хуманизованог, родно

осетљивог и терапеутски оријентисаног система, који у сваком сегменту поштује достојанство људске личности.

Посебно место у будућим реформским процесима мора заузети доследна примена међународних стандарда који се односе на третман жена лишених слободе. Усвајањем Бангкокских правила Уједињених нација међународна заједница је недвосмислено признала чињеницу да формална једнакост у поступању према мушкарцима и женама у затворском систему није довољна за остваривање стварне равноправности. Напротив, полазећи од биолошких, психолошких и социјалних специфичности женске затворске популације, ова правила захтевају развој посебних механизма заштите и подршке који ће омогућити остваривање суштинске једнакости. Република Србија је у нормативном смислу учинила значајне кораке у правцу прихватања савремених међународних стандарда, али анализа праксе показује да још увек постоји простор за њихову потпунију и доследнију примену. Посебно је важно обезбедити континуирано стручно усавршавање запослених у систему извршења кривичних санкција, како би они били оспособљени да препознају специфичне потребе жена и да своје професионалне активности заснивају на принципима поштовања људског достојанства, недискриминације и индивидуалног приступа.

У том контексту, упоредноправна анализа показала је да поједина европска решења могу представљати значајан узор за даљи развој домаћег система. Посебно се издваја Казнено-поправни завод за жене у Игу у Републици Словенији, који представља један од најуспешнијих примера хуманизованог приступа извршењу казне лишења слободе према женама. Концепт функционисања ове установе заснива се на поверењу, очувању личног достојанства и максималном приближавању услова живота условима који постоје на слободи. Одсуство затворских униформи, могућност одржавања личног идентитета кроз одевање и изглед, постојање породичних простора за посете, породилишта и јаслица, као и релативно либералан систем обезбеђења, указују на чињеницу да је могуће истовремено обезбедити безбедност установе и очувати људско достојанство осуђеница. Управо због тога ова установа представља пример добре праксе који би могао послужити као смерница приликом будућих реформи женског пенитенцијарног система у Републици Србији.

Поред унапређења услова унутар самих установа, неопходно је посветити већу пажњу превентивној димензији криминалитета жена. Истраживања у области криминологије и

виктимологије показују да је значајан број жена које се касније нађу у систему кривичног правосуђа претходно био изложен различитим облицима друштвене маргинализације, сиромаштва, породичног насиља, економске зависности или социјалне искључености. У том смислу, ефикасна борба против криминалитета жена не може се свести искључиво на репресивну реакцију државе након извршеног кривичног дела. Напротив, неопходно је развијати свеобухватне механизме социјалне подршке који ће деловати превентивно и омогућити благовремено препознавање ризичних животних околности. Социјална политика, политика запошљавања, систем образовања и механизми заштите од породичног насиља морају бити посматрани као интегрални део стратегије сузбијања криминалитета, а не као потпуно одвојене друштвене области.

Истовремено, посебну пажњу потребно је усмерити ка заштити менталног здравља жена лишених слободе. Савремена научна сазнања указују на висок степен присуства депресије, анксиозних поремећаја, посттрауматског стресног поремећаја и различитих облика зависности код женске затворске популације. Уколико се ови проблеми не препознају и не третирају на адекватан начин, могу значајно умањити ефекте ресоцијализације и повећати ризик од поновног вршења кривичних дела. Због тога је неопходно да психолошка и психијатријска подршка не буду посматране као споредни сегменти затворског третмана, већ као један од његових централних елемената. Развој терапијских програма, група подршке, индивидуалног саветовања и специјализованих програма за жртве породичног и сексуалног насиља представља важан предуслов за успешну реинтеграцију жена у друштво.

Не мањи значај има ни јачање сарадње између пенитенцијарних установа и локалне заједнице. Затвор не сме представљати изоловани систем који функционише одвојено од друштва, већ институцију која активно сарађује са образовним установама, здравственим институцијама, организацијама цивилног друштва и послодавцима. Само кроз успостављање овакве сарадње могуће је обезбедити континуитет подршке осуђеницама током и након издржавања казне. Посебно је важно развијати програме који ће омогућити лакше укључивање на тржиште рада након отпуста, јер стабилно запослење представља један од најважнијих фактора успешне ресоцијализације и превенције рецидивизма. Лице које након изласка на слободу има могућност да легално обезбеди егзистенцију за себе и своју породицу има знатно веће изгледе да води живот у складу са законом.

Такође, будуће реформе требало би усмерити ка јачању научноистраживачке основе пенитенцијарне политике. У домаћој литератури и пракси и даље постоји релативно мали број свеобухватних истраживања која се баве специфичностима женске затворске популације. Без поузданих емпиријских података о образовној структури, породичним приликама, здравственом стању, узроцима криминалитета и степену рецидивизма код жена, тешко је креирати ефикасне програме поступања и дугорочне стратегије развоја система. Из тог разлога неопходно је подстицати научна истраживања, међународну сарадњу и размену искустава са државама које су постигле значајне резултате у области третмана жена лишених слободе.

На крају, потребно је нагласити да се питање положаја жена у пенитенцијарном систему не може посматрати искључиво као правно или пенолошко питање. Оно је истовремено и питање људских права, социјалне правде и укупног односа друштва према најрањивијим категоријама становништва. Начин на који једна држава поступа према лицима лишеним слободе представља један од најпоузданијих показатеља степена њене демократске зрелости и поштовања основних људских вредности. Због тога је неопходно континуирано унапређивати нормативни оквир, институционалне капацитете и практичне механизме заштите права осуђених жена, са крајњим циљем стварања система који ће истовремено обезбеђивати заштиту друштва, поштовање људског достојанства и стварну могућност промене и ресоцијализације сваке осуђенице.

Само такав, свеобухватно реформисан приступ, који уважава специфичности и рањивост осуђених жена, може трансформисати казну лишења слободе из пуког механизма државне одмазде у истинску полугу друштвене правде, рехабилитације и безбедности.

CONCLUSION

Imprisonment, as the central institution of modern criminal law and the most intensive form of the state's response to crime, has undergone a complex evolution spanning several centuries—from primitive forms of elimination and physical repression to modern, humanized systems oriented toward resocialization. An examination of this phenomenon through the perspectives of legal doctrine, penology, and the sociology of law clearly demonstrates that a criminal sanction is not merely a legally regulated mechanism of coercion, but also a genuine reflection of the level of civilization, ethical values, and social consciousness of the era in which it is applied. The transition from repressive models of punishment, founded upon retribution and the principle of *lex talionis*, to mixed theories that place primary emphasis on special prevention and rehabilitation marked a radical shift in the philosophy of the execution of criminal sanctions. Nevertheless, despite significant normative progress and the proclaimed humanization of penal policy, contemporary prison systems around the world, including that of the Republic of Serbia, continue to face serious structural and functional challenges that call into question the justification for the excessive use of institutional isolation.

A historical overview reveals that deprivation of liberty in Antiquity and the Middle Ages did not constitute an independent form of punishment in the modern sense of the term. Rather, it primarily served as a measure to secure the presence of the accused pending trial or until the execution of corporal or capital punishment. It was not until the Age of Enlightenment, with the emergence of humanistic ideas championed by thinkers such as Cesare Beccaria, that a broader debate arose concerning the proportionality, legality, and purpose of punishment, thereby laying the foundations for the development of imprisonment as a central legal instrument. The centuries that followed brought about the standardization of prison regimes while simultaneously exposing the adverse consequences of prolonged incarceration, including the development of prison subculture, prisonization, social stigmatization, and the profound disruption of the offender's family relationships. For this reason, contemporary penological theory rightly regards imprisonment as *ultima ratio*—a measure of last resort to be imposed only after all other, less restrictive alternatives to custodial punishment and social intervention have been exhausted.

A particularly significant, and arguably the most academically challenging, aspect of this thesis is the analysis of the status and treatment of women within the penitentiary system. Historically, as well as in contemporary practice, prison systems have been anthropologically, architecturally, and functionally designed according to the profile of the average male offender, who has traditionally constituted the overwhelming majority of the prison population. As a consequence, the specific needs of women in prison have long remained at the margins of legal regulation and penological practice. Female criminality, however, differs substantially from male criminality in terms of its structure, motives, dynamics, and the degree of social harmfulness and violence involved. Women are significantly less likely to commit serious violent offences, while their criminal activity is more commonly associated with property offences, substance abuse, or is precipitated by prolonged exposure to domestic or intimate partner violence. By disregarding these fundamental differences and applying identical models of imprisonment and security to both women and men, prison systems create only the appearance of equality, which in practice amounts to discrimination and further victimization of convicted women.

One of the principal conclusions reached in this thesis concerns the necessity for a consistent and profound individualization and humanization of the treatment of female prisoners. The resocialization of women cannot be successfully achieved through rigid and uniform approaches. Contemporary penological programmes must fully acknowledge the psychophysical characteristics of women, with particular emphasis on their reproductive health, gynecological care, and specific psychological profiles. A considerable proportion of women entering prison carry severe psychological trauma stemming from past experiences, including physical, sexual, and emotional abuse. Consequently, prison treatment should not be exclusively repressive or limited to the mere execution of the sentence; rather, it must incorporate a strong therapeutic component. Psychosocial support provided by qualified professionals should be directed toward overcoming trauma, strengthening self-esteem, and developing effective coping mechanisms for dealing with life crises, as these constitute essential prerequisites for reducing reoffending and preventing recidivism.

Furthermore, motherhood under conditions of deprivation of liberty constitutes one of the most complex legal, ethical, and humanitarian issues in contemporary penology. The separation of a mother from her child as a consequence of a custodial sentence produces devastating

psychological effects on both parties, leaving lasting consequences for the child's emotional development while causing profound feelings of guilt, anxiety, and despair in the mother. Although the legislation of the Republic of Serbia provides for certain arrangements that allow pregnant women and mothers with young children to remain together in specially adapted units within correctional institutions, practical implementation is often hindered by inadequate accommodation, limited material resources, and organizational shortcomings. The resocialization of female offenders must primarily focus on preserving, restoring, and strengthening family relationships. Providing more humane conditions for children's visits, creating environments that are visually and emotionally distinct from the harshness traditionally associated with prisons, and extending the duration of contact between mothers and their children are essential measures that motivate convicted women to change their behaviour and facilitate their successful reintegration into society upon release.

The economic and educational dimensions of women's correctional institutions likewise require comprehensive reform. Traditional prison work and vocational training programmes for women remain largely shaped by gender stereotypes and are frequently confined to activities such as sewing, laundry work, cooking, and housekeeping. Although these activities possess a certain practical value within the prison environment, they are fundamentally outdated and fail to equip female prisoners with the competitive skills required in today's technologically advanced and rapidly evolving labour market. In order to prevent the economic marginalization and dependency that often drive women back into criminal activity following their release, correctional institutions should provide modern educational programmes focusing on digital literacy, information technology, entrepreneurship, and vocational skills that are both in demand and economically sustainable in the community. Financial independence following release constitutes one of the strongest safeguards against reoffending and recidivism.

Architectural design and spatial conditions likewise play an indispensable role in shaping the penitentiary environment. The fact that many countries, including those in our region, have only a limited number of correctional institutions exclusively for women—often just a single women's correctional facility at the national level, as is the case with the Correctional Institution for Women in Požarevac, Serbia—results in women convicted of minor offences being accommodated within the same facility as repeat offenders and those suffering from serious mental

health disorders or behavioural disorders. Such a concentration of diverse categories of female prisoners within limited institutional capacities significantly impedes effective classification and separation, thereby increasing the risk of negative institutional influences and compromising institutional security. The state must therefore continue to invest in infrastructure, modernization, and the expansion of specialized accommodation capacities for women in order to ensure conditions that are fully consistent with international standards, particularly the United Nations Bangkok Rules, which specifically address the treatment of women offenders.

Ultimately, the successful resocialization and reintegration of convicted women do not end upon their release from prison; rather, the most critical phase begins at the very moment they return to the wider community. Post-release support within the Serbian legal and social welfare system continues to represent one of the weakest links in the criminal justice process. Upon completing their sentences, women frequently encounter double stigmatization: they are condemned not only as lawbreakers but also as women who are perceived to have failed in their traditional social roles as mothers, wives, and the cornerstone of the family. Such profound social condemnation often results in complete social isolation, the loss of primary support networks, and difficulties in securing both employment and adequate housing. In the absence of an organized, institutionalized, and continuous system of post-release assistance—one that ensures effective cooperation among the judiciary, correctional institutions, social welfare centres, public employment services, and civil society organizations—the progress achieved during imprisonment is likely to be rapidly undermined.

Based on the comprehensive research conducted within the framework of this master's thesis, it may be concluded that the future development of the penitentiary system in the Republic of Serbia should move toward greater deinstitutionalization and a substantial reduction in the use of short-term custodial sentences through the expanded application of alternative sanctions and measures, such as community service, suspended sentences with supervisory measures, and electronic monitoring (house arrest). For female offenders in particular, these non-custodial alternatives are of immeasurable importance, as they enable punishment and behavioural correction without disrupting essential family relationships or exposing women to the harmful effects of the prison environment. Where deprivation of liberty is nevertheless unavoidable due to the gravity of the offence, it should be implemented within a highly humanized, gender-responsive,

and therapeutically oriented system that respects human dignity at every stage of sentence execution.

A central element of future reform efforts must be the consistent implementation of international standards governing the treatment of women deprived of their liberty. By adopting the United Nations Bangkok Rules, the international community unequivocally acknowledged that formal equality in the treatment of men and women within prison systems is insufficient to achieve genuine substantive equality. Rather, in recognition of the biological, psychological, and social characteristics of the female prison population, these Rules call for the development of specific mechanisms of protection and support designed to ensure meaningful equality in practice. From a normative perspective, the Republic of Serbia has made significant progress toward incorporating contemporary international standards into its legal framework. Nevertheless, an analysis of current practice indicates that considerable scope remains for their more comprehensive and consistent implementation. Particular attention should therefore be devoted to the continuous professional development of personnel within the system for the execution of criminal sanctions, enabling them to recognize the specific needs of women and to perform their duties in accordance with the principles of respect for human dignity, non-discrimination, and individualized treatment.

In this context, the comparative legal analysis conducted in this thesis demonstrates that certain European approaches may serve as valuable models for the further development of the Serbian penitentiary system. Of particular significance is the Women's Correctional Institution in Ig, Slovenia, which represents one of the most successful examples of a humanized approach to the execution of custodial sentences for women. The operational philosophy of this institution is founded upon mutual trust, respect for personal dignity, and the creation of living conditions that closely resemble those in the community. The absence of prison uniforms, the opportunity for women to maintain their personal identity through their appearance and clothing, the availability of family visitation areas, maternity facilities and nurseries, together with a comparatively liberal security regime, demonstrate that it is possible to ensure institutional security while simultaneously preserving the dignity of incarcerated women. For this reason, the institution constitutes an example of good practice that could serve as a valuable model for future reforms of the women's penitentiary system in the Republic of Serbia.

In addition to improving conditions within correctional institutions, greater attention must be devoted to the preventive dimension of female criminality. Research in the fields of criminology and victimology demonstrates that a significant proportion of women who later enter the criminal justice system have previously been exposed to various forms of social marginalization, poverty, domestic violence, economic dependency, or social exclusion. In this regard, an effective response to female criminality cannot be limited solely to the state's repressive reaction following the commission of a criminal offence. On the contrary, it is essential to develop comprehensive mechanisms of social support that operate preventively by enabling the timely identification of individuals facing high-risk life circumstances. Social welfare policy, employment policy, the education system, and mechanisms for the protection of victims of domestic violence should therefore be regarded as integral components of a comprehensive crime prevention strategy rather than as separate and unrelated areas of public policy.

At the same time, particular attention should be devoted to safeguarding the mental health of women deprived of their liberty. Contemporary scientific research indicates a high prevalence of depression, anxiety disorders, post-traumatic stress disorder (PTSD), and various forms of substance dependence among the female prison population. Unless these conditions are identified and treated appropriately, they may significantly undermine the effectiveness of resocialization efforts and increase the likelihood of reoffending. Consequently, psychological and psychiatric care should not be viewed as peripheral components of prison treatment but rather as one of its central pillars. The development of therapeutic programmes, peer support groups, individual counselling, and specialized interventions for survivors of domestic and sexual violence constitutes an essential prerequisite for the successful reintegration of women into society.

Equally important is the strengthening of cooperation between correctional institutions and the local community. A prison should not function as an isolated system detached from society; rather, it should operate as an institution that actively collaborates with educational institutions, healthcare providers, civil society organizations, and employers. Only through the establishment of such partnerships can continuity of support for convicted women be ensured both during their imprisonment and following their release. Particular emphasis should be placed on developing programmes that facilitate access to the labour market after release, as stable employment constitutes one of the most significant factors contributing to successful resocialization and the

prevention of recidivism. Individuals who, upon release, are able to secure a lawful means of livelihood for themselves and their families are substantially more likely to lead law-abiding lives.

Future reforms should also be directed toward strengthening the scientific and research foundations of penitentiary policy. Domestic legal scholarship and practice continue to offer only a limited number of comprehensive studies addressing the specific characteristics and needs of the female prison population. Without reliable empirical data concerning women's educational backgrounds, family circumstances, health status, criminogenic factors, and rates of recidivism, it is difficult to design effective treatment programmes and formulate long-term strategies for the development of the penitentiary system. For this reason, greater emphasis should be placed on promoting empirical research, fostering international cooperation, and encouraging the exchange of experience with countries that have achieved significant progress in the treatment of women deprived of their liberty.

Finally, it should be emphasized that the status of women within the penitentiary system cannot be regarded solely as a legal or penological issue. It is equally a matter of human rights, social justice, and society's overall attitude toward its most vulnerable members. The manner in which a state treats persons deprived of their liberty represents one of the most reliable indicators of its democratic maturity and its commitment to fundamental human values. It is therefore essential to continuously improve the legal framework, institutional capacities, and practical mechanisms for safeguarding the rights of convicted women, with the ultimate objective of establishing a system that simultaneously protects society, upholds human dignity, and provides every convicted woman with a genuine opportunity for personal change and successful resocialization.

Only such a comprehensive and thoroughly reformed approach—one that recognizes the specific characteristics and vulnerabilities of convicted women—can transform imprisonment from a mere instrument of state retribution into a genuine vehicle for social justice, rehabilitation, and public safety.

САЖЕТАК – Пенитенцијарне установе за жене

Овај мастер рад бави се свеобухватном теоријском, историјском и компаративном анализом казне лишења слободе, с посебним освртом на пенални третман, специфичан положај и проблеме са којима се суочавају жене у пенитенцијарним установама. Рад је структуриран кроз петнаест тематских поглавља која детаљно прате еволуцију кривичних санкција — од историјских модела заснованих на репресији и ретрибуцији, па све до савремених концепата којима је примарни циљ успешна ресоцијализација и дестигматизација осуђених лица.

Кроз историјски преглед указује се на трансформацију затварања које је некада служило искључиво као мера обезбеђења присутности окривљеног током поступка, док у модерном добу, под утицајем идеја просветитељства и филозофије Чезара Бекарије, оно постаје доминантна кривична санкција. У савременим казнено-поправним системима лишавање слободе се третира као *ultima ratio*, при чему се тежи успостављању равнотеже између заштите друштва и очувања темељних људских права осуђеника путем индивидуалног приступа и хуманизације самог извршења казне.

Средишњи и најзначајнији фокус рада посвећен је родно осетљивом приступу унутар затворских система. Будући да су пенитенцијарне установе кроз историју биле пројектоване, како архитектонски тако и функционално, искључиво према профилу и потребама мушких преступника, положај жена је дуго био маргинализован. Међународни стандарди, а нарочито Нелсон Мандела правила и Бангкок правила УН-а из 2010. године, унели су револуционарне промене увођењем обавезе препознавања и задовољавања специфичних здравствених, психолошких и социјалних потреба жена, са посебним акцентом на заштиту трудница, породиља и мајки са децом.

У оквиру компаративне анализе, истраживањем су обухваћени системи држава некадашње Југославије (Србија, Хрватска, Словенија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Северна Македонија), као и напредни западноевропски и скандинавски модели. Као пример извршне праксе издваја се Казнено-поправни завод Иг у Словенији, који карактерише висок степен либерализације, одсуство затворских униформи и максимално очување људског

достојанства осуђеница. Са друге стране, већина држава у региону суочава се са проблемом централизације система кроз постојање само једне женске пенитенцијарне установе, што у пракси драстично отежава одржавање контаката осуђеница са породицом због географске удаљености.

Емпиријски део рада утемељен је на истраживању спроведеном у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу, који представља једину установу ове врсте у Републици Србији, са просечним капацитетом од око 250 осуђеница. Резултати истраживања, добијени кроз квалитативну анализу и интервјуе са стручним особљем, указују на изузетно високу стопу рецидивизма која износи приближно 70%. Највећи удео у структури криминалитета чине имовински деликти (крађе и разбојништва) и кривична дела повезана са злоупотребом опојних дрога. Истраживање је јасно осветлило дубоку социјалну димензију овог проблема, показавши да већина осуђеница потиче из маргинализованих и економски депривираних слојева друштва, те да имају тешку личну историју примарне виктимизације кроз породично и партнерско насиље.

Као најургентнији проблеми у систему идентификовани су болно одвајање мајки од деце, што узрокује трајне психолошке последице за обе стране, потпуни изостанак адекватне институционалне постпеналне помоћи, као и изражена двострука стигматизација жена у заједници након издржане казне. У закључним разматрањима аутор наглашава да се будуће реформе пенитенцијарног система морају кретати у правцу деинституционализације, знатно шире примене алтернативних санкција (попут кућног затвора и рада у јавном интересу) и изградње снажне мреже подршке након отпуста, што је једини сигуран пут ка истинској социјалној реинтеграцији.

Кључне речи: казна лишења слободе, пенитенцијарне установе, осуђенице, родно осетљив приступ, Бангкок правила, КПЗ за жене у Пожаревцу, ресоцијализација, рецидивизам, постпенална помоћ, алтернативне санкције.

SUMMARY - Penitentiary institutions for women

This master's thesis presents a comprehensive theoretical, historical, and comparative analysis of imprisonment as a criminal sanction, with particular emphasis on penal treatment, the specific status, and the challenges faced by women in correctional institutions. The thesis is structured into fifteen thematic chapters that systematically trace the evolution of criminal sanctions—from historical models based on repression and retribution to contemporary concepts whose primary objective is the successful resocialization and destigmatization of convicted persons.

The historical overview demonstrates the transformation of imprisonment from a measure used solely to secure the defendant's presence during criminal proceedings into the dominant criminal sanction of the modern era, largely under the influence of Enlightenment ideas and the philosophy of Cesare Beccaria. In contemporary correctional systems, deprivation of liberty is regarded as *ultima ratio*, with efforts focused on achieving a balance between the protection of society and the preservation of prisoners' fundamental human rights through individualized treatment and the humanization of sentence enforcement.

The central and most significant focus of the thesis is devoted to a gender-sensitive approach within prison systems. Since correctional institutions have historically been designed—both architecturally and functionally—primarily to accommodate male offenders, the position of women has long remained marginalized. International standards, particularly the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) and the 2010 United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules), have introduced groundbreaking changes by requiring prison systems to recognize and address the specific healthcare, psychological, and social needs of women, with particular emphasis on the protection of pregnant women, mothers, and women with dependent children.

The comparative analysis encompasses the prison systems of the successor states of the former Yugoslavia (Serbia, Croatia, Slovenia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, and North Macedonia), as well as advanced Western European and Scandinavian models. The Ig Correctional Institution in Slovenia is highlighted as an example of best practice, distinguished by its high

degree of liberalization, the absence of prison uniforms, and its strong commitment to preserving the dignity of female prisoners. By contrast, most countries in the region continue to face the problem of a highly centralized system, with only one correctional institution for women, which significantly hinders the maintenance of family relationships due to geographical distance.

The empirical part of the thesis is based on research conducted at the Correctional Institution for Women in Požarevac, the only institution of its kind in the Republic of Serbia, with an average capacity of approximately 250 female prisoners. The findings, obtained through qualitative analysis and interviews with professional staff, reveal an exceptionally high recidivism rate of approximately 70%. Property offenses (primarily theft and robbery) and drug-related crimes constitute the largest proportion of criminal offenses among the prison population. The research also highlights the profound social dimension of the issue, demonstrating that the majority of female prisoners come from socially marginalized and economically disadvantaged backgrounds and have experienced severe primary victimization through domestic and intimate partner violence.

The study identifies several urgent challenges within the correctional system, including the traumatic separation of mothers from their children, which often results in long-term psychological consequences for both parties; the absence of adequate institutional post-release support; and the pronounced double stigmatization experienced by women following the completion of their sentences. In the concluding observations, the author argues that future reforms of the penitentiary system should be directed toward deinstitutionalization, the significantly broader application of alternative sanctions (such as home confinement and community service), and the establishment of a comprehensive post-release support network, which represents the only sustainable path toward genuine social reintegration.

Keywords: imprisonment, correctional institutions, female prisoners, gender-sensitive approach, Bangkok Rules, Correctional Institution for Women in Požarevac, resocialization, recidivism, post-release support, alternative sanctions.

ЛИТЕРАТУРА

Домаћи извори:

- Е. Ђоровић, *Систем кривичних санкција Републике Србије*, Нови Пазар, 2015. године;
- С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Ниш, 2013. године;
- В. Ђурђић, *Пенологија*, Ниш, 2012. године;
- З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2020. године;
- Д. Јовашевић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2018. године;
- Д. Јовашевић, *Казнена политика*, Ниш, 2015. године;
- С. Кнежевић, *Кривично процесно право, Општи део*, Ниш, 2023. године;
- С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011. године;
- Љ. Курјаковић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2009. године;
- Д. Димовски, И. Д. Милић, *Приватни затвори и пенитенцијарни систем Србије*, Зборник радова – Нови Сад, Правни факултет, 2015, ИССН 0550-2179 еИССН 2406-1255;
- Д. Димовски, М. Костић, *Пенолошки приступ превеликом броју осуђених лица у пенитенцијарном систему Републике Србије*, НБП: Журнал за криминалистику и право, Београд, Криминалистичко-полицијска академија, 2015, ИССН 0354-8872;
- С. Соколовић, *Извршење кривичних санкција*, Београд, Крагујевац, 2008. године;
- М. Костић, *Уређење затворских установа у Европи и код нас (стање и перспективе)*, Зборник радова – Ниш, Правни факултет, 2005. године;
- С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2006. године;
- С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Извршење казни и других кривичних санкција у Републици Србији*, Ниш, 2006. године;
- М. Цветковић, *Категоризација пенитенцијарних установа*, Ниш, 2023. године;
- М. Костић, И.Б. Илић, *Примена европских стандарда у поступању према осуђеницама*, Београд, 2016. године;
- С. Константиновић Вилић, *Жене убице*, Ниш, 1986. године;
- М. Радоман, *Пенологија и систем извршења кривичних санкција*, Београд, 2003. године;
- В. Гроздановић, А. Шелих, *Жене и казна затвора*;
- В. Николић Ристановић, Н. Мрвић, *Друштвена контрола и криминалитет жена*, Београд, 1992. године;
- М. Ковачевић, *Положај жена у систему извршења кривичних санкција према Банкочким правилима*, Темида, 2012. године;
- С. Ђопић, Б. Шаћири, *Жене у затвору у Србији: услови за живот осуђеница у Казнено – поправном заводу за жене у Пожаревицу*, Темида, 2012. године;
- Т. Игњатовић, *Насиље према женама у интимном партнерском односу: Модел координираног одговора заједнице*, Београд, 2011. године;
- М. Костић, И. Б. Илић, *Жене осуђенице – о криминолошком дискурсу и пенолошком третману*, Ниш;

- Д. Димовски, *Затвори за жене у Тематски зборник, Приступ правосуђу, Инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије*, Ниш, 2008. године;
- Д. Димовски, *Заштита жена у кривичном праву*, Ниш, 2014. године;
- В. Николић Ристановић, *Жене као жртве криминалитета*, Београд, 1989. године;
- В. Николић Ристановић, *Женска права и друштвена транзиција у СРЈ*, Београд, 1997. године;
- С. Константиновић Вилић, Н. Петрушић, *Жене, закони и друштвена стварност 2. књига*, Ниш, 2010. године;
- Ј. Бакшић-Муфтић, *Женска права у систему људских права*, Сарајево, 2006. године;
- З. Мршевић, *Женска права у међународном праву*, Београду, 1998. године;
- В. Николић Ристановић, *Од жртве до затворенице*, Београд, 2000 године;
- З. Радивојевић, *Међународноправни стандарди родне равноправности, Међународни и домаћи правни оквир женских људских права и родне равноправности, Клинички програм обуке за заштиту права жена*, Ниш, 2007. године;
- М. Павловић, *Трудноћа и материнство у затворским условима*, изворни научни рад, правник-асистент Правног факултета у Новом Саду;
- Ј. Шпадијер-Џинић, О. Павићевић, Б. Симеуновић-Патић, *Жене у затвору – депривација затвореничког живота, Институт за криминалошка и социолошка истраживања*, Београд, 2009. године.

Међународни извори:

- М. Foucault, *Discipline and Punish: The British of the prison*, New York 1977;
- Albrecht Classen, Connie Scarborough, *Crime and Punishment in the Middle Ages and Early Modern Age*;
- International Centre for Prison Studies, *Guidance Note 13: Reforming Women's Prisons*;
- Европска затворска правила, Препорука РЕЦ (2006)2 Комитета министара Савета Европе државама чланицама;
- Препорука УН о поступању са затвореницима и извршењу некустодијалних мера према женама изврши тељкама – Банкочка правила, усвојена Резолуцијом Генералне скупштине 21. децембра 2010. године;
- Препорука Савета Европе о мајкама са малом децом у затвору, Препорука РЕЦ (2002)5 Комитета министара државама чланицама;
- Стандардна минимална правила УН за мере алтернативне интитуционалном третману (Токијска правила), Усвојена Резолуцијом Генералне скупштине УН 45/110 од 14 децембра 1990. године;
- Стандардна минимална правила УН о поступању са затвореницима (Нелсон Мендела правила), усвојена Резолуцијом Генералне скупштине УН А/РЕС/70/175;
- Korn, R. R., McCorkle, L.W., *Criminology and Penology*, Holt, Rinehart and Winston, New The Prison experience: Disciplinary institutions and their inmates in early modern Europe, Pieter Spierenbug (Amsterdam: Amsterdam academic archive, 2007)New York 1959;

- Pieter Spierenbug, *The Prison experience: Disciplinary institutions and their inmates in early modern Europe*, (Amsterdam: Amsterdam academic archive, 2007);
- Dirk van Zyl Smit, Catherine Appleton, *Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis*, Harvard University Press 2019;
- О. Кошевалиска, Л. Нанев, Е. Максимова, *Упоредни преглед пенитенцијарних установа за жене - затворенице у земљама бивше Југославије*, Правни факултет Гоце Делчев Универзитета, Штип, Република Македонија, 2019. године;
- Правилник о одјећи и обући, исхрани, дисциплинском поступку, условима и начину издржавања дисциплинске казне упућивања у самицу и мјере усамљења притвореника и затвореника у заводу за извршење кривичних санкција, притвора и других мјера Босне и Херцеговине, „Службени гласник БиХ“;
- Pratt J, Eriksson A, *Contrasts in Punishment: An Explanation of Anglophone Excess and Nordic Exceptionalism*, Routledge, London, 2013;
- Pratt J, *Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess, Part I: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism*, British Journal of Criminology, Vo. 48, No. 2, 2008;
- *Norwegian Correctional Service (Kriminalomsorgen), Bredtveit Prison and Detention Centre*, The Norwegian Correctional Service – Organization and Values, Oslo;
- *Swedish Prison and Probation Service (Kriminalvarden), Hinseberg Prison; Our Mission and Work*, Norrköping;
- Coyle, A., *A Human Rights Approach to Prison Management*, International Centre for Prison Studies, King's College London, 2009;
- Dunke F, Snacken S, *European Penology*, Routledge, London, 2022;
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *The Bangkok Rules: United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders*, New York, 2011;
- Corston, J., *The Corston Report: A Review of Women with Particular Vulnerabilities in the Criminal Justice System*, Home Office, London, 2007;
- Ministère de la Justice (France), *Centre pénitentiaire pour femmes de Rennes*, official publication;
- Ministère de la Justice (France), *L'administration pénitentiaire: Les établissements pour femmes*; Council of Europe, *SPACE I – Annual Penal Statistics*;
- Carson, E. A., *Prisoners in 2023*, Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice, Washington, D.C., 2024;
- Bloom, B., Owen, B., Covington, S., *Gender-Responsive Strategies: Research, Practice and Guiding Principles for Women Offenders*, National Institute of Corrections, U.S. Department of Justice, 2003;
- *California Department of Corrections and Rehabilitation (CDCR), Central California Women's Facility (CCWF)*, official publication;
- *Federal Bureau of Prisons, Female Offender Manual (Program Statement)*; National Resource Center on Children and Families of the Incarcerated;
- *Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA), Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services, Treatment Improvement Protocol (TIP) Series No. 57*, Rockville, Maryland, 2014;

- The Sentencing Project, Incarcerated Women and Girls, 2023; *Prison Policy Initiative, Women's Mass Incarceration: The Whole Pie*, 2024.

Извори са интернета:

- <https://law.jrank.org/pages/1799/Prisons-Prisons-Women-History.html>;
- https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Казнено_поправни_завод_за_жене_у_Пожаревцу;
- <https://daily.jstor.org/history-of-womens-prisons/>;
- <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/february2015/womens-prison-history>.

БИОГРАФИЈА

Студент Никола Манојловић рођен је 19. јула 2001. године у Нишу. Завршио је основну школу „Љупче Шпанац“ у Белој Паланци где је био носилац дипломе „Вук Караџић“. Након тога, завршио је средњу Правно – пословну школу Ниш где је именован за ученика генерације и био носилац дипломе „Вук Караџић“. Правни факултет Универзитета у Нишу уписао је 2020. године, а дипломирао 30. септембра 2024. године, са просечном оценом 9,73. Познаје енглески језик, али не поседује CEFR потврду о познавању језика. Био је учесник бројних такмичења у симулацији кривичног поступка током основних студија, а посебно се издваја оно одржано у периоду од 7. до 9. априла 2023. године на коме је екипа Правног факултета Универзитета у Нишу освојила друго место, а Никола Манојловић изабран за најбољег јавног тужиоца на такмичењу. Стипендиста је и Фонда за младе таленте стипендије „Доситеја“ у два наврата, као студент завршне године основних академских студија и као студент завршне године мастер академских студија. Године 2024. уписао је мастер студије на Правном факултету Универзитета у Нишу, општи смер, и определио се за ужу кривичноправну научну област. Приправнички стаж обавља у Нишу као адвокатски приправник у канцеларији адвоката Ђорђа Веселиновића, са почетком од 17. априла 2025. године па до данашњег дана.